

*Auteur
 drs R.H. Veenstra RA
 1972 (volledige
 verspreiding
 van Dien+Co: 1975)*

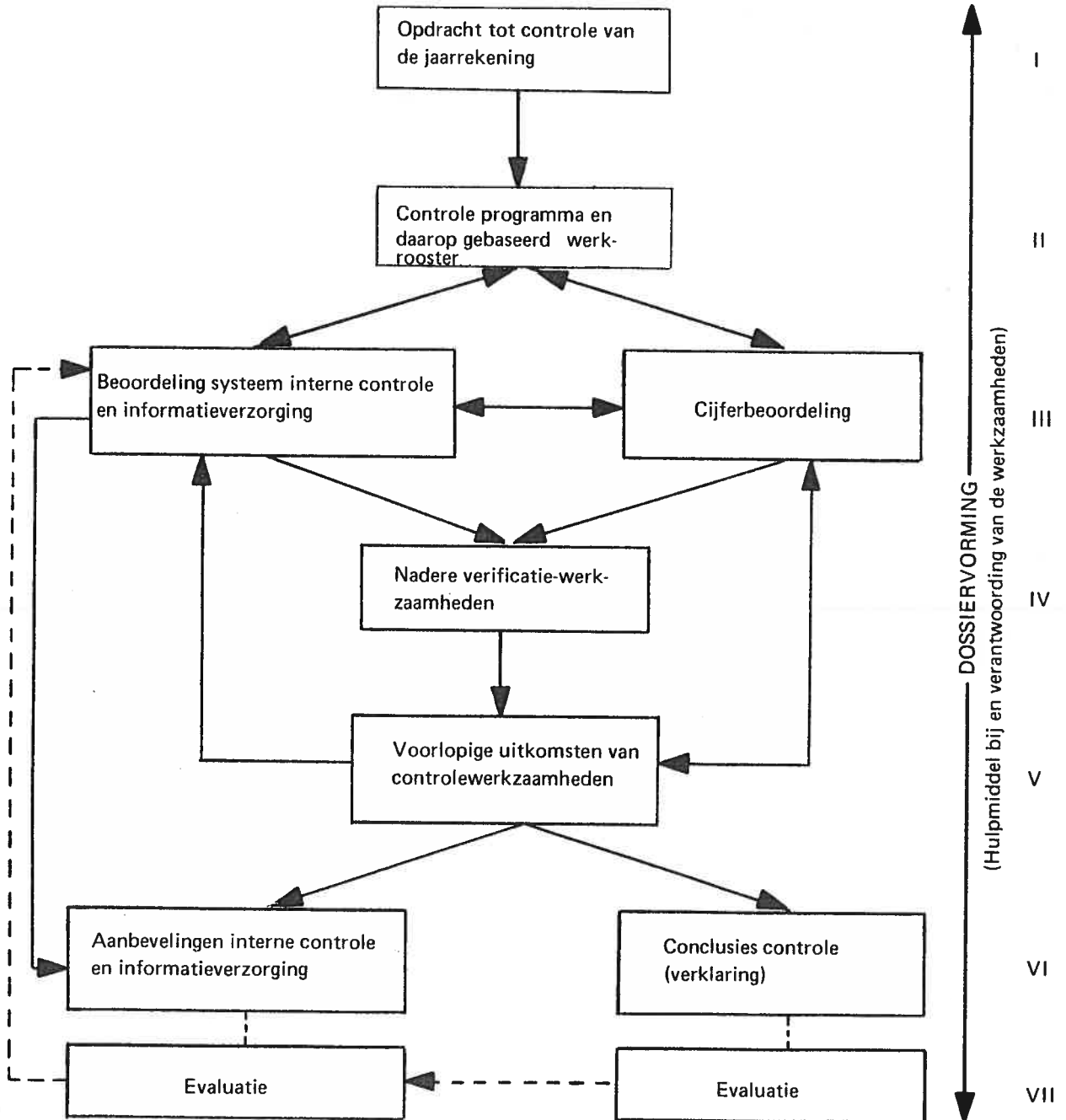
*93 bl.
 Cole
 1982
 JU
 9701*

HOOFDSTUK 5

De uitvoering van opdrachten

5.1. Algemeen

Per opdracht dienen vele verschillende werkzaamheden te worden uitgevoerd, die geheel op elkaar zijn afgestemd. De uitvoering van een opdracht tot controle van de jaarrekening kan schematisch als volgt worden weergegeven:

Het merendeel der opdrachten wordt in teamverband uitgevoerd. Per opdracht wordt een controleteam samengesteld. Hierdoor kunnen assistenten deel uitmaken van verschillende controleteams.

De afstemming van de werkzaamheden per opdracht alsmede de coördinatie van de inzet van mensen bij de vele verschillende opdrachten onderling, vereisen een goede - hierop gerichte - interne organisatie en discipline. Hierbij dient te worden gedacht aan:

- a. tijdplanning per kantoor c.q. controlegroep gericht op de inzet per opdracht
- b. algemene instructies betreffende werktijden, geheimhoudingsplicht, tijdverantwoording, e.d.
- c. detailplanning en begroting van de werkzaamheden per opdracht (controleprogramma en werkrooster)
- d. instructies gericht op de uitvoering van de werkzaamheden.

Voor ad a bedoelde tijdplanning bestaan regelingen per kantoor c.q. controlegroep. De algemene instructies zijn te vinden in de Handleiding, secties 1 en 2. De instructies gericht op de planning en de uitvoering van de werkzaamheden zijn opgenomen in de Handleiding, secties 3 en 4. Een overzicht van deze vaktechnisch gerichte instructies is opgenomen in 5.3. In de nu volgende paragraaf wordt nader ingegaan op de inrichting van het dossier.

5.2. Dossier

Zoals in het schema in 5.1. is weergegeven, dient iedere fase van de uitvoering van de controle-opdracht adequaat in het dossier van de opdracht zijn weerslag te vinden. In het volgende overzicht wordt de globale dossierindeling weergegeven, zoals deze bij Van Dien+Co wordt gehanteerd. Een nadere detaillering is te vinden in de Handleiding sectie 4.6.

Globale dossierindeling

Werkdossiers (beige) *)

Permanente dossiers (rood) *)

Belastingdossier (blauw)

1. "Tussentijdse controle"

- stukken van belang voor meer dan één boekjaar.
- werkplanning:
 - . controleprogramma
 - . werkrooster
 - . begrote uren
- beschrijving interne organisatie (vragenlijsten)
- analyses van tussentijdse cijfers en jaarcijfers (cijferbeoordeling)
- controle-aantekeningen, vastleggingen en conclusies

1. "Algemeen"

- statuten en reglementen
- belangrijke contracten
- pensioenregelingen
- notulen
- correspondentie
- bijzondere opdrachten
- verslagen van besprekingen (inclusief rapportbespreking)

- correspondentie (incl. adviezen)
- aangiften
- aanslagregeling

2. "Balanscontrole"

- saldibalans, balans en resultatenrekening
- specificatie per balanspost en per post van de resultatenrekening:
 - . aansluitend aan het rapport, en
 - . bevattende controle-aantekeningen en conclusies dan wel
 - . verwijzingen naar andere plaats in de werkdossiers
- bevestigingen bij de jaarrekening.
(letter of representation; zie Handleiding sectie 4.5.)

2. "Rapporten en verklaringen"

- rapporten en begeleidende brieven.
- interne en gepubliceerde jaarverslagen
- accountantsverklaringen

*) Indien voor een opdracht slechts één werkdossier resp. één permanent dossier in gebruik is, wordt de inhoud van de dossiers 1 en 2 samengevoegd.

5.3. Handleiding vaktechniek

Bij de uitvoering van opdrachten dienen wij rekening te houden met algemene opvattingen zoals die tot uitdrukking komen in wetten, officiële opleidingen en literatuur. Daarnaast hebben wij ons, als Van Dien+Co, ook te houden aan de richtlijnen zoals deze zijn opgenomen in de Handleiding vaktechniek:

1. Besluiten van de Accountantsvergadering (sectie 3)
2. Handleidingen van de Commissie Vaktechniek (sectie 4).

Deze besluiten en handleidingen worden steeds aangepast aan de actuele ontwikkelingen. Ultimo 1975 bestaat de inhoud uit de volgende besluiten en handleidingen.

Sectie 3

- Besluit 1 Ondertekening
- Besluit 2 Datering rapporten
- Besluit 3 Gebruik werd interne accountant
- Besluit 4 Nederlandse jaarrapporten
 - In dit besluit en de bijlagen zijn onder meer opgenomen:
 - de indeling van rapporten
 - aanbevolen formuleringen van verklaringen
 - vertalingen van verklaringen
 - overzicht van veranderingen in de financiële positie (ook bekend onder de naam: staat van herkomst en besteding der middelen)
- Besluit 5 Uitvoering van opdrachten
- Besluit 6 Belasting naar winst in jaarrekeningen van rechtspersonen (betreft in het bijzonder belastinglatenties)
- Besluit 7 Standaardtekst collegiaal overleg bij overname opdracht (toepassing art. 29 GBR)
- Besluit 8 Datering van accountantsverklaringen in jaarverslagen (in het Nederlandse Verkeer).

Sectie 4

- 4.1. Handleiding bij de algemene vragenlijst en de vragenlijst organisatie en interne controle
- 4.2. Handleiding voor de uitvoering van controlewerkzaamheden
- 4.3. Controle-opvattingen
- 4.4. Brieven gericht aan de leiding (managementletters)
- 4.5. Bevestigingen bij de jaarrekening (letter of representation)
- 4.6. Dossierinrichting
- 4.7. Gedrags- en Beroepsregels Registeraccountants

HOOFDSTUK 6

De goederenbeweging

6.1. Algemeen

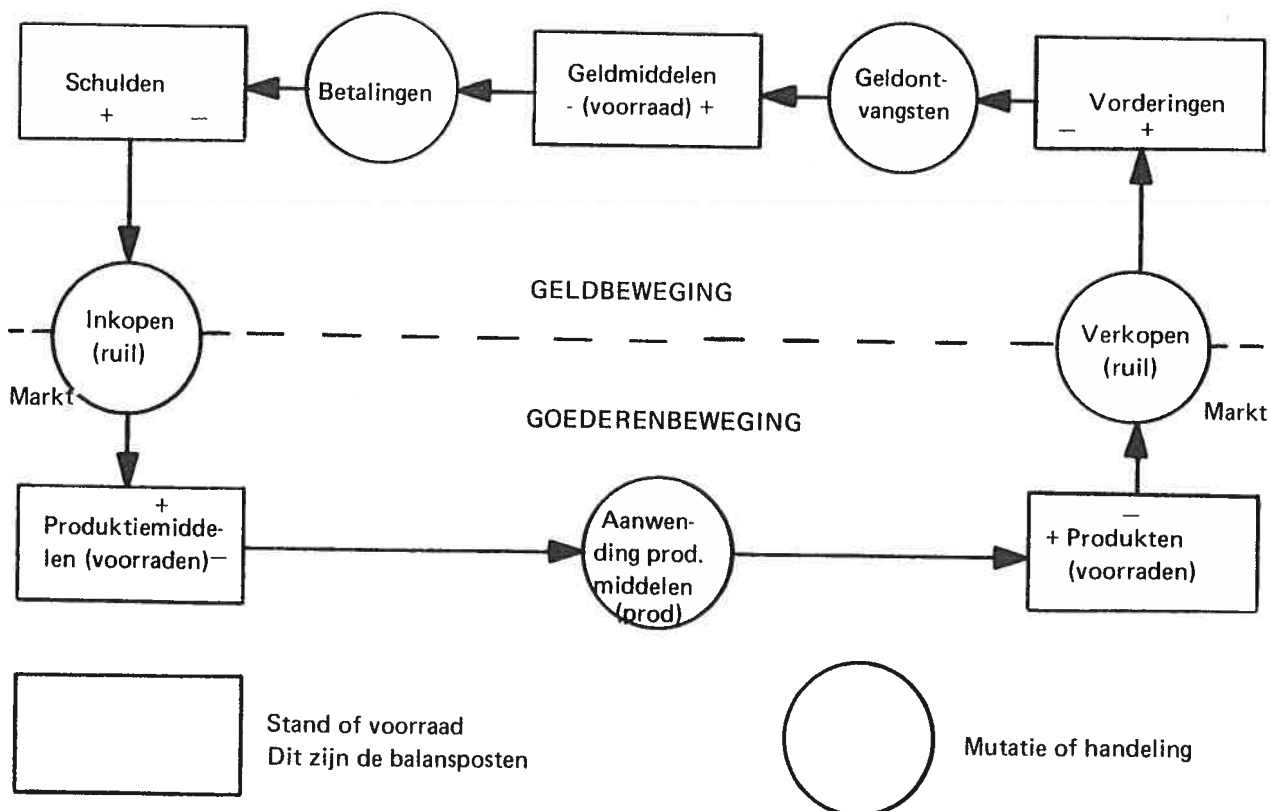
In de eerste vijf hoofdstukken zijn in abstracto de hoofdzaken van de accountantscontrole de revue gepasseerd. In dit hoofdstuk en de volgende hoofdstukken zal worden getracht om de controlemethodieken concreter gestalte te geven door deze te beschrijven aan de hand van een algemene analyse van de waardenstromen die plaatsvinden in ondernemingen waarin zowel een duidelijke goederenstroom als een geldstroom is te onderkennen, met andere woorden het algemene beeld van handels- en produktie-ondernemingen. Daarna volgt een bespreking van de hoofdzaken van de jaarrekening, het verantwoordingsstuk bij uitstek waarmee wij als accountants te maken hebben.

We zullen ons beperken tot ondernemingen, dat zijn bedrijven met een winstoogmerk die voor de markt produceren. De analyses die in dit hoofdstuk worden gegeven gelden voor een groot deel ook voor andere huishoudingen waarin een goederenbeweging is te onderkennen, maar door de afwezigheid van een rechtstreeks verband tussen prestatie en tegenprestatie bij het afgeven van goederen of diensten ondergaat de analyse toch wat veranderingen.

Binnen de bedoelde ondernemingen kunnen twee waardenkringlopen worden onderscheiden, nl. de goederenkringloop en de geldkringloop.

Beide kringlopen staan rechtstreeks met elkaar in verband. Afgezien van incidentele afwijkingen en frauduleuze onttrekkingen is de ingaande goederen- en dienstenbeweging gelijkwaardig aan de uitgaande geldbeweging en omgekeerd de uitgaande goederenbeweging gelijkwaardig aan de ingaande geldbeweging.

Dit kan als volgt schematisch worden voorgesteld:

Indien alle schematisch weergegeven "standen" in balansvorm worden gepresenteerd ontstaat het volgende beeld:

Activa	Passiva
Voorraden produktiemiddelen Voorraden produkten Vorderingen Geldmiddelen	Schulden

Afgezien van de post "eigen vermogen" (vermogen dat door de oprichters in het bedrijf is gestoken plus ingehouden winsten e.d.) ontstaat inderdaad de elementaire vorm van een balans zoals deze in het economisch leven wordt toegepast. De mutaties in de goederenbeweging volgens bovenstaand schema en de meeste mutaties in de waardering van balansposten vinden hun weerslag in de winst- en verliesrekening (resultatenrekening).

De behandeling van de verschillende fasen uit het voorgaande schema vindt als volgt plaats:

- 6.2. De interne organisatie van de goederenbeweging
- 6.3. Het kwantitatieve verband bij handelsbedrijven
- 6.4. Plaats van de goederenvoorraden in de accountantscontrole
- 6.5. Inventarisatie van voorraden
- 6.6. Controle van de goederen inkopen in kwantiteiten
- 6.7. Controle van de waarde van de goederen inkopen
- 6.8. Het kwantitatieve verband bij productiebedrijven
- 6.9. Controle van de verkoopopbrengsten

en vervolgens in:

Hoofdstuk 7 De controle van de kosten

Hoofdstuk 8 De geldbeweging; waarin mede begrepen de controle van debiteuren en crediteuren.

6.2. De interne organisatie van de goederenbeweging

Deze is heel verschillend van bedrijf tot bedrijf. Voor een diepgaande bespreking van de mogelijkheden op organisatorisch gebied wordt verwezen naar de literatuur, met name naar:

Prof. R.W. Starreveld: "Leer van de administratieve organisatie", deel I: Algemene grondslagen en deel II: Typologie der toepassingen.

Om de gedachten ten aanzien van een der belangrijkste aspecten van de interne organisatie, met name de functiescheidingen, te bepalen, kan men zich als volgt een aantal afdelingen voorstellen die onafhankelijk van elkaar worden geleid:

- Inkoopafdeling
- Goederenontvangstafdeling
- Grondstoffenmagazijn
- Bedrijfsbureau (w.o. planning, voorcalculatie, werkvoorbereiding)
- Productie-afdelingen
- Afdeling kwaliteitscontrole
- Magazijn gereed produkt
- Verkoopafdeling
- Goederenverzendingafdeling
- Administratie (w.o. financiële administratie, nacalculatie, kantoorvoorraadadministratie)

De beschreven functiescheidingen zouden de accountant goede aanknopingspunten geven bij zijn controle. Dit wil echter niet zeggen dat indien er minder functiescheidingen zijn de controle niet mogelijk is. In het beschreven geval is bijv. een productiebedrijf tot uitgangspunt genomen, maar in een handelsbedrijf of in een industrieel bedrijf met homogene massaproductie vallen een aantal beschreven functiescheidingen zonder enige schade voor de accountantscontrole weg.

De eisen die in een concreet geval moeten worden gesteld hangen dan ook af van een groot aantal factoren, die hier niet verder worden besproken. Het is wel mogelijk om een zeker minimum aan functiescheidingen aan te geven om tot accountantscontrole te kunnen komen die resulteert in een goedkeurende accountantsverklaring. Als minimum is in dit kader te beschouwen de volgende functieverdeling:

- Magazijn (bewaring)
- Productie-afdeling (uitvoering) (ingeval van een industrieel bedrijf)
- Commerciële afdeling (beheer)
- Administratie (registratie en controle)

6.3. Het kwantitatieve verband bij handelsbedrijven

Ten aanzien van handelsgoederen bestaat het volgende kwantitatieve verband:

Beginvoorraad + inkomende goederen – eindvoorraad = uitgaande goederen.

Binnen dit verband moet men wel attent zijn op mogelijke "lekken" (bijv. indrogen, afval, frauduleuze onttrekkingen) maar ook op toenamen (bijv. vocht opneming), waardoor een exacte aansluiting niet mogelijk is. De technische afwijkingen van het verband kunnen dikwijls beoordeeld worden aan de hand van normen, onder meer te baseren op technische wetmatigheden en ervaringscijfers uit het verleden.

In het algemeen kan worden gesteld dat het bij de algemene controle in wezen gaat om het vaststellen van de juistheid van de verantwoording van de bestedingen en van de volledigheid van de verantwoording van de opbrengsten.

De controle op de juistheid van de bestedingen komt aan de orde in 6.6. en 6.7. en hoofdstuk 7.

Een belangrijk aspect van de controle op de volledigheid van de opbrengstenverantwoording is het vaststellen van de volledigheid van de verantwoording van de uitgaande goederen.

Om de controle op de volledigheid van de verantwoorde uitgaande goederen te beschrijven, wordt uitgegaan van de hierboven reeds weergegeven formule (nu symbolisch weergegeven):

$$BV + I - EV = U$$

- - + ← richting van de controle *)

- *) – negatieve controle, d.w.z. vaststellen van de volledigheid
- + positieve controle, d.w.z. vaststellen van de juistheid.

Om U (uitgaande goederen) door middel van deze formule negatief te controleren dient de volledigheid van BV (beginvoorraad) en I (inkomende goederen) vast te staan alsmede de juistheid (incl. aanwezigheid) van EV (eindvoorraad). Indien nl. de beginvoorraad (BV) en/of de inkomende goederen (I) niet volledig zijn verantwoord, dan is U (uitgaande goederen) die uit deze formule wordt berekend, ook niet volledig. Hetzelfde is het geval indien de eindvoorraad (EV) in werkelijkheid niet aanwezig is; er zijn dan kennelijk meer goederen uitgegaan dan is verantwoord. Op de controle van de voorraden en de inkopen wordt in de volgende paragrafen uitgebreid ingegaan.

Het bovenstaande is ook zeer eenvoudig in te zien door gebruik te maken van een voorbeeld:

	BV	I	EV	U
Werkelijkheid	1 000	+ 4 000	– 2 000	= 3 000
I. BV en I niet volledig verantwoord:	900	+ 3 000	– 2 000	= 1 900
U te laag verantwoord:	100	+ 1 000		= 1 100
II. EV te hoog verantwoord:	1 000	+ 4 000	– 3 000	= 2 000
U te laag verantwoord:			+ 1 000	= 1 000

Indien de accountant in geval I een negatieve controle had verricht met betrekking tot BV en I, was hij de 1 100 te laag verantwoorde uitgaande goederen op het spoor gekomen. In geval II zou een positieve controle op EV de te hoog verantwoorde eindvoorraad en de daardoor te laag verantwoorde U (uitgaande goederen) aan het licht hebben gebracht.

Alvorens in te gaan op de vraag hoe de componenten BV en I negatief kunnen worden gecontroleerd en hoe EV positief kan worden gecontroleerd, wordt er op gewezen dat men nog steeds bij de bestudering van - ook recente - literatuur misvattingen tegenkomt ten aanzien van de richting van de controle van I (inkomende goederen of opgevat als inkopen). Dikwijls wordt nl. gesteld dat de inkopen slechts positief moeten worden gecontroleerd om de volledigheid van de uitgaande zijde van de goederenbeweging (verkopen) vast te stellen. Zoals uit het voorgaande duidelijk zal zijn, is dit echter zeer beslist niet waar. Wel is waar dat naast de negatieve controle op de inkomende goederen (inkopen) vrijwel steeds ook een positieve controle op de inkopen moet plaatsvinden. Dit wordt in 6.6. en 6.7. uiteengezet.

6.4. Plaats van de goederenvorraden in de accountantscontrole

Zoals in voorgaand punt is besproken, is de controle van de goederenvorraden een essentieel onderdeel van de omspannende verbandscontrole in ieder bedrijf met een belangrijke goederenbeweging. Daarbij is naar voren gekomen dat het nodig is om de volledigheid van de beginvoorraad en de juistheid van de eindvoorraad vast te stellen.

Daar de eindvoorraad van een periode steeds de beginvoorraad van de daaropvolgende periode is, volgt hieruit dat de voorraad aan het eind van iedere door ons gecontroleerde periode zowel positief als negatief door ons dient te worden gecontroleerd.

Nu is gewezen op het belang van de voorraadcontrole in het kader van de verbandscontrole van de uitgaande goederenbeweging, dient hier naar voren te worden gebracht dat er een tweede - niet minder belangrijke - reden is om de voorraden te controleren. De goedkeurende accountantsverklaring houdt nl. in dat de jaarrekening inzicht geeft in de grootte en de samenstelling van het vermogen en het resultaat, hetgeen onder meer inhoudt dat de activa (i.c. de voorraden) werkelijk bestaan en dat de waardering en de omschrijving van die activa juist zijn geschied.

De positieve controle van de voorraden, met name de controle op de aanwezigheid van de voorraden op enig tijdstip wordt vastgesteld door fysieke waarneming van de voorraden. (Andere technieken die soms kunnen worden toegepast zijn afloopcontrole, controle met eigendomsbewijzen (celen) of bevestigingen van derden (consignatie). Deze worden in dit verband echter niet verder besproken.) Het wezen van deze controle is dat door de accountant wordt gecontroleerd of de goederen die door het bedrijf administratief als aanwezige voorraden worden verantwoord, ook werkelijk in het bedrijf aanwezig zijn. Met andere woorden, deze controle is er op gericht vast te stellen dat de in de administratie verantwoorde voorraden kwantitatief niet groter zijn dan ze in werkelijkheid aanwezig zijn. Indien er nl. in werkelijkheid minder aanwezig is dan er volgens de administratie moet zijn, dan zijn er waarden aan het bedrijf onttrokken; welke onttrekkingen niet zijn verantwoord.

De negatieve controle op de voorraden volgt uit de verbandscontrole van de goederenbeweging. Deze is nl. het spiegelbeeld van de verbandscontrole op de uitgaande zijde van de goederenbeweging, zoals deze in het voorgaande punt is beschreven. Het daar beschreven verband kan immers ook als volgt worden weergegeven:

$$BV + I - U = EV$$

- - + \leftarrow \square richting van de controle.

Daar de verantwoording van de uitgaande zijde (kwantitatief) in de algemene controle vrijwel nooit de tendens heeft hoger te worden verantwoord dan de werkelijkheid is (immers dan zouden er - om het verband te kunnen handhaven - illegaal waarden aan het bedrijf moeten zijn toegevoegd, hetgeen uiteraard zelden voorkomt), kan men ter negatieve controle op de eindvoorraad volgens deze formule zonder meer uitgaan van de verantwoorde uitgaande zijde van de goederenbeweging.

Indien de eindvoorraden niet volledig zijn verantwoord, zal dit blijken uit een nadelig voorraadverschil tussen de uit dit verband afgeleide voorraad en de verantwoorde voorraad. (Deze verantwoorde voorraad is dan reeds op aanwezigheid gecontroleerd door middel van voorraadopname).

6.5. Inventarisatie voorraden

6.5.1. Interne inventarisatie

De controle op de aanwezigheid van de voorraden is primair van belang voor *het gecontroleerde bedrijf* en is nodig ter bewaking van de voorraden, maar ook nodig als waarborg dat de informatie ten aanzien van de voorraden ten behoeve van een doelmatig voorraadbeheer juist is; is deze informatie niet juist dan zullen verkeerde beslissingen genomen worden, waardoor bijv. de voorraden te groot zijn (kosten van ruimte en vermogensbeslag, vergroot risico van incurant worden e.d.) of waardoor niet tijdig wordt besteld (productie stagneert, neen-verkopen aan afnemers e.d.). Het is derhalve duidelijk dat ieder gecontroleerd bedrijf op genoemde functies gerichte inventarisaties nodig heeft. Deze inventarisaties - die een hoge mate van perfectie moeten bereiken willen ze aan hun doel beantwoorden - dienen door functionarissen van het gecontroleerde bedrijf zelf te worden uitgevoerd, wil men een optimaal gebruik maken van de bij de inventarisaties verkregen informatie. Veelal zullen n.l. gebreken aan het licht komen, waarop zo snel mogelijk door de verantwoordelijke functionarissen moet worden gereageerd.

Deze interne inventarisaties kunnen afhankelijk van de omstandigheden - die in dit verband niet verder worden besproken - op verschillende manieren worden georganiseerd en uitgevoerd. In de eerste plaats is er de keuze tussen de systemen van inventarisatie die men kan volgen:

- integrale inventarisatie per de balansdatum
- integrale inventarisatie per een andere datum
- partieel roulerende inventarisatie.

De eerstgenoemde systemen vereisen hier geen toelichting. Partieel roulerende inventarisaties wil zeggen dat de voorraadopnamen plaats hebben volgens een van tevoren vastgesteld opnameprogramma, waarbij alle artikelgroepen binnen een vastgestelde periode tenminste eenmaal worden opgenomen.

Bij het opstellen van dit programma kan dan bovendien rekening worden gehouden met de wenselijkheid om artikelen op te nemen op tijdstippen dat de voorraad van deze artikelen gering is en op tijdstippen dat de prijzen belangrijke wijzigingen ondergaan.

Vanuit het oogpunt van de waarborging van de juiste voorraad informatie is tegen de laatste twee genoemde systemen geen bezwaar. Vanuit het oogpunt van bewaking van de voorraden en vanuit het oogpunt van de accountantscontrole dienen aan een aantal eisen te worden voldaan; met name gaat het hier om verschuivingsmogelijkheden tussen verschillende delen van de voorraden of meer in het algemeen tussen verschillende soorten waarden. Hierop wordt in het vervolg van dit punt teruggekomen bij de bespreking van de inventarisaties door de externe accountant. Een punt waarop in 3.2.4. in het algemeen de aandacht is gevestigd, dient hier nogmaals onder de aandacht te worden gebracht; dat is n.l. dat er steeds op gelet moet worden dat de mutatiereeksen die in de registratie zijn verantwoord identiek zijn met de mutatiereeksen zoals deze in werkelijkheid hebben plaatsgevonden. Met andere woorden er dient voor te worden gezorgd dat alle mutaties die tot op het moment van inventarisatie in de werkelijke voorraad hebben plaatsgevonden ook reeds zijn of worden verwerkt in de voorraadadministratie, het inkoopboek en het verkoopboek tot dat moment. Het omgekeerde vereist evenveel zorg, n.l. dat mutaties die na het moment van inventarisatie in de werkelijke voorraad hebben plaatsgevonden, niet in de registratie voor het moment van inventarisatie mogen worden opgenomen.

Dit gevaar van het in de verkeerde periode verantwoord worden van mutaties is een van de grootste problemen bij voorraadopnamen. Hierbij dient zeker niet in de eerste plaats te worden gedacht aan moedwillige fouten, maar veel meer aan onopzettelijke vergissingen. In de meeste gevallen vereist de goede afgrenzing van de periode n.l. de samenwerking van verscheidene functionarissen en dikwijls is het gevaar van misverstanden tijdens deze perioden groot. Er dient derhalve intern voor alle betrokkenen een goede instructie aanwezig te zijn, waarin precies de hele regeling ten aanzien van de inventarisaties is vermeld. In de meeste gevallen wordt het aantal mogelijke misverstanden en fouten van tevoren sterk verminderd door het magazijn de voor de inventarisatie benodigde tijd te sluiten, zodat tijdens de inventarisatie geen mutaties in de werkelijke voorraad optreden. Zeer urgente afgiften worden dan alleen gedaan met medewerking van degenen die de leiding heeft van de inventarisatie; deze afgiften worden dan geregistreerd (indien wij de inventarisatie bijwonen registreren wij deze afgiften eveneens) en de juiste verantwoording in de administratie wordt nagegaan.

6.5.2. Inventarisatie door de accountant

Zoals reeds in het voorafgaande punt uiteen is gezet is het voor *de externe accountant* noodzakelijk om een oordeel te krijgen over de aanwezigheid en de waardering van de voorraad per de balansdatum. Ten aanzien van de aanwezigheid kunnen verschillende gevallen worden onderscheiden:

- a. Wij nemen zelf de voorraad op per de balansdatum. Dit is alleen noodzakelijk indien intern de voorraden niet worden opgenomen.

Zoals in het voorgaande reeds naar voren is gekomen mag dit eigenlijk niet voorkomen. In dit geval zal in het algemeen integraal moeten worden geïnventariseerd. Nadeel is op zichzelf al het grote tijdsbeslag, maar een veel principiëler bezwaar is, dat wij dan in wezen tegelijkertijd uitvoerend en controlerend werkzaam zijn, hetgeen het controlerend element in ons werk afbreuk doet.

- b. De voorraad wordt integraal door personeel van het gecontroleerde bedrijf opgenomen per de balansdatum. De accountantscontrole wordt besproken in e.
- c. Analooq aan geval b; de inventarisatie vindt echter plaats per een andere datum voor de balansdatum. Het voordeel hiervan is dat de verschillende werkzaamheden zowel intern voor het bedrijf als voor de accountant gunstiger over het jaar verdeeld worden.

Nu dient echter door ons als eis te worden gesteld dat wij door middel van deze voorraadopname een oordeel kunnen krijgen ten aanzien van de voorraad per de balansdatum; met andere woorden er moeten voldoende voorwaarden vervuld zijn om de gecontroleerde voorraad zonder grote risico's te kunnen extrapoleren tot de voorraad per balansdatum.

Met name dienen zowel het systeem als de werking van de interne controle aan hoge eisen te voldoen; in concreto moet het zo zijn dat er niet onopgemerkt illegale verschuivingen tussen de voorraden en andere waarden kunnen optreden in het tijdsverloop tussen de opnamedatum en de balansdatum.

Hoewel deze eisen in ieder specifiek geval afzonderlijk bekeken en geformuleerd moeten worden, zijn er toch twee eisen die meer algemeen gesteld kunnen worden. Dit is in de eerste plaats dat de functiescheidingen tussen de geld- en goederenbeweging enerzijds en binnen de goederenbeweging anderzijds niet alleen voldoende zijn, maar duidelijk boven de minimumeisen voor wat betreft de controleerbaarheid uitsteken.

In de tweede plaats is deze mogelijkheid in feite alleen aanwezig indien er intern snel en goed periodieke (bijv. maandelijkse) resultatenoverzichten en balansen - zonodig vergezeld van diepergaande analyses - worden opgesteld, die een goede cijferbeoordeling mogelijk maken in de periode tussen voorraadopname en balansdatum.

- d. Intern wordt partieel roulerend geïnventariseerd. Indien aan soortgelijke voorwaarden is voldaan als in geval c, kan de accountantscontrole eveneens beperkt blijven tot een partiële waarneming van de gehele voorraad per een bepaalde datum (zie e.).
- e. Wij beperken ons tot een partiële waarneming van de gehele voorraad per één bepaalde datum. Deze beperking kan in principe in de gevallen b, c en d worden toegepast al is een voldoende omvangrijke massa voorwaarde en kan indien dit noodzakelijk blijkt alsnog tot een integrale waarneming besloten worden (vgl. 3.3.).

Alleen een mathematische steekproef kan voldoende gekwantificeerde uitspraken over de massa opleveren.

Derhalve dient men steeds te streven naar het toepassen van dergelijke steekproeven. In de praktijk behelpt men zich vaak nog met een andere partiële waarneming (conventionele steekproef, kritische steekproef e.d.), waarbij bijv. gesteld wordt dat men minimaal 60 of 70% van de waarde zelf wil hebben gezien. De nadelen van deze laatste methoden zijn dat ze geen voldoende gekwantificeerde oordelen over de gehele voorraad opleveren en dat bovendien bij omvangrijke voorraden meer waarnemingen dienen te worden verricht. (Voor de betrouwbaarheid en de nauwkeurigheid van de uitspraak omtrent de massa op grond van een mathematische steekproef is nl. alleen de absolute omvang van de steekproef bepalend en niet de omvang van de massa.)

Indien men steekproeven neemt met betrekking tot de voorraden dienen steeds, indien een post (of gulden) in de steekproef wordt betrokken via aselecte aanwijzing, alle artikelen te worden geïnventariseerd die door ons zouden kunnen worden verward met het betrokken artikel.

Er wordt op gewezen dat de partieel roulerende inventarisaties zoals deze in het begin van dit punt voor interne voorraadopnamen werden beschreven in het algemeen niet voor accountantscontrole te gebruiken zijn, daar het gevaar van ongemerkt schuiven tussen de verschillende delen van de voorraden in het algemeen groot is en het ons gaat om een oordeel omtrent de gehele voorraad.

De conclusie is derhalve dat steeds gestreefd moet worden naar de gemakkelijkste weg om een volkomen oordeel over de gehele voorraad per de balansdatum te verkrijgen.

Voor de controlehandelingen met betrekking tot de voorraden zijn algemene richtlijnen opgenomen in de Handleiding Van Dien+Co, sectie 4.2., onderdeel 3.2.

Voor eigen waarneming van de voorraad of een deel van de voorraad kan soms een opgave van een bewaarder in de plaats treden. Deze opgave moet dan echter wel aan de nodige eisen van betrouwbaarheid voldoen. Gedoeld wordt hier op opgaven van derden voor zover deze bijv. goederen in consignatie van het gecontroleerde bedrijf hebben ontvangen of indien de goederen bij een beroepsbewaarder (bijv. veem) in bewaring zijn gegeven.

6.5.3. De waardering van de voorraden

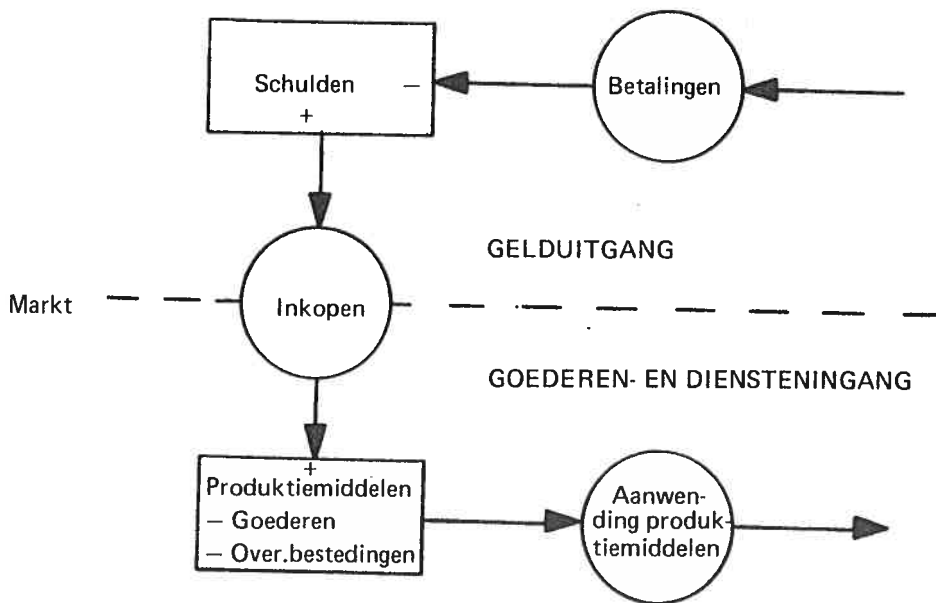
De controle op de voorraden door de accountant houdt niet alleen de kwantitatieve controle in, doch ook de waardering van de voorraden dient te worden gecontroleerd. Dit houdt in de eerste plaats een controle van de prijzen in waartegen de hoeveelheden zijn omgerekend. De gebruikte prijzen dienen allereerst te worden getoetst aan de gebruikte waarderingsregels (vervangingswaarde, gemiddelde magazijnprijs, lifo, fifo, vaste verrekenprijzen e.d.). De individuele prijzen dienen zoveel mogelijk te worden gecontroleerd aan de hand van deugdelijke bewijsstukken, zoals inkoopfacturen, inkoopcontracten, marktnoteringen e.d.

Een tweede belangrijk punt dat door de accountant t.a.v. de waardering in z'n oordeel betrokken moet worden is de courantheid van de voorraden en de eventuele technische slijtage (bijv. roestvorming e.d.). Deze factoren zijn soms moeilijk te beoordelen, maar enig oordeel is wel mogelijk, waarbij de accountant met name t.a.v. de courantheid, steun zal hebben aan aanwezige gedetailleerde voorraadadministraties en intern gehanteerde normen. Met betrekking tot de technische slijtage is het dikwijls mogelijk om een technische functionaris in het bedrijf in te schakelen mits deze onafhankelijk van de bewaarfunctie staat.

6.6. Controle van de goedereninkopen in kwantiteiten

In 6.3. is reeds naar voren gekomen dat de ingaande zijde van de goederenbeweging negatief moet worden gecontroleerd om via de genoemde verbandscontrole de volledigheid van de uitgaande zijde van de goederenbeweging vast te kunnen stellen. Deze volledigheid van de uitgaande zijde van de goederenbeweging is de grondslag voor de controle op de volledigheid van de opbrengstverantwoording. Hierop zal in dit punt nader worden ingegaan, nadat eerst de controle op de volledigheid van de ingaande zijde van de goederenbeweging (I in de reeds meermalen gebezigde formule) is besproken.

De volledigheid van de ingaande zijde van de goederenbeweging is alleen door de accountant vast te stellen indien het systeem en de werking van de interne controle voldoende is. Met name dient het beheer (inkoop), de bewaring (magazijn) en de registratie (administratie) van de goederen-ingang aan van elkaar onafhankelijke functionarissen te zijn opgedragen (zie ook punt 6.2.). Voorts hebben we in punt 6.1. reeds gezien dat de inkomende zijde van de goederen- en dienstenbeweging gelijkwaardig dient te zijn aan de uitgaande zijde van de geldbeweging. Dit is derhalve het linkergeedeelte van het in punt 6.1. gegeven schema.

Indien nu vast staat dat de overige bestedingen juist en tijdig zijn verantwoord, moeten de overblijvende bestedingen een gelijkwaardige goederenontvangst tot gevolg hebben. (De controle op de overige bestedingen wordt behandeld in hoofdstuk 7). Met andere woorden, dit verband houdt in dat tegenover iedere uitgave (c.q. creditering van een crediteurenrekening) die betrekking heeft op goedereninkopen, een goederenontvangst dient te zijn verantwoord. Van dit verband maakt de accountantscontrole gebruik.

De accountantscontrole te dezer zake houdt derhalve in, het vaststellen dat er voldoende functiescheidingen met betrekking tot de goederenontvangst zijn ingesteld; voorts dat deze functiescheidingen - voor zover dit door accountantscontrole is vast te stellen - inderdaad worden gehandhaafd en tenslotte dient de accountant vast te stellen dat de gelduitgang inderdaad gelijkwaardig is met de goederenontvangst en de overige (positief te controleren) kosten.

Het verband kan worden geconstateerd:

1. In totalen door verband te leggen tussen de bijboekingen op de voorraadrekeningen (debet) en de bijboekingen (credit) op de crediteurenrekeningen uit hoofde van de goedereninkopen (deze zijn vast te stellen door eventuele andere crediteringen op de crediteurenrekeningen positief te controleren) ;
2. In detail door controle van de inkopen met de inkoopfacturen, waarbij er op wordt gelet dat de debiteringen van de voorraadrekeningen gelijkwaardig zijn met de crediteringen op de crediteurenrekening. (Echter ook dan moeten de andere crediteringen van de crediteurenrekeningen positief worden gecontroleerd, waarbij met name ook crediteringen via het memoriaal op juistheid moeten worden onderzocht).

→ De beschreven verbandscontrole heeft tevens tot doel om de juistheid van het ontstaan van een deel van de schulden te controleren.

6.7. Controle van de waarde van de goedereninkopen

6.7.1. Prijsverschillen

Tot nu toe is bij de beschreven controles met betrekking tot de goederenbeweging uitgegaan van het kwantitatieve verband in de goederenbeweging zoals dat is beschreven in 6.3. Dit is echter pas het geraamte van het controlestramien voor de accountantscontrole. De accountant moet nl. het verband in waarden volgen en controleren. Ten aanzien van het vaststellen van de gelijkwaardigheid van de gelduitgang en de goederenontvangst is dit nauwelijks een extra probleem. In het voorgaande is dit verband reeds in principe gelegd. Een complicatie treedt aan de inkoopzijde slechts op indien de inkooprijzen afwijken van de prijzen waartegen de goederen in de voorraadadministratie worden opgenomen. Afwijkingen ontstaan veelal doordat directe inkoopkosten (bijv. vrachten en rechten) in de magazijnrijzen worden opgenomen, maar ook door ontvangen betalingskortingen en andere kortingen of doordat met vaste verrekenrijzen wordt gewerkt (rekening "prijsverschillen") enz. Deze waardeverschillen zijn vrijwel steeds gemakkelijk te beoordelen. In de meeste gevallen zijn deze verschillen niet alleen door middel van totalencontrole te controleren, doch zal men minstens een deel van de afwijkingen in detail moeten controleren.

6.7.2. De brutowinst

||| Een veel principiële "complicatie" in het tot nu toe geschetste beeld is de "waardesprong" die de goederen - afgezien van in principe tijdelijke perioden waarin verliesgevende transacties worden afgesloten - in iedere onderneming ondergaan.

De reeds meermalen ten tonele gevoerde formule wijzigt hierdoor enigszins, met name dienen de afzonderlijke termen in de vergelijking nu als waarden te worden opgevat en bovendien komt er nu een term bij voor de "waardesprong", nl. BW (= de brutowinst op goederen).

De formule wordt nu:

$$BV + I - EV + BW = V$$

- - + - ← □ richting van de controle.

De controle van de eerste drie termen is reeds grotendeels besproken in het voorafgaande. Het zal uit deze formule duidelijk zijn, dat om niet alleen de kwantitatieve goederenontvangst negatief te controleren maar ook het waardeaspect daarvan in de controle te betrekken - met andere woorden om de volledigheid van de verkoopopbrengsten te controleren - ook de brutowinst op goederen (BW) negatief dient te worden gecontroleerd. Uit de volgende bespreking van deze controle zal tevens blijken dat aan de controle op de inkopen (I) nog enige uitbreiding dient te worden gegeven;

Om de volledigheid van de brutowinstverantwoording te controleren dient allereerst de volledigheid van de verantwoording van de kwantitatieve goederenbeweging vast te staan. Indien immers een deel van de goederenbeweging niet verantwoord wordt, worden de behaalde transactiewinsten zeker ook niet verantwoord. Aan dit punt is echter reeds hiervoor aandacht besteed, zodat de analyse op dit punt geen aanvulling behoeft. De volledigheid van de verantwoording van de brutowinst heeft echter ook nog een kwalitatief aspect. Er dient nl. ook vastgesteld te worden dat er geen delen van de brutowinst te laag zijn verantwoord. Dit houdt derhalve in dat moet worden vastgesteld dat de verkoopprijzen volledig in rekening zijn gebracht, maar tevens ook dat er geen verkochte goederen zijn verantwoord als goederen met een lagere brutowinstmarge of lagere verkoopwaarde dan voor de verkochte goederen geldt. In het geval dat er wel verschuivingen in de verantwoording hebben plaatsgevonden, zouden de niet verantwoorde waarde(n) op enigerlei wijze ongemerkt aan het bedrijf onttrokken worden. Met andere woorden de accountant dient het omgezette goederenassortiment naar het gezichtspunt van de brutowinstmarge te kennen. Dit kan de accountant alleen maar vaststellen door positieve controle van de goedereningang; met andere woorden de accountant dient de inkopen positief te controleren (bijv. integraal of partieel in detail met inkoopfacturen), waarbij er op gelet dient te worden dat de ingekochte goederen juist (met name in de juiste winstmargegroep) worden verantwoord. Door voorts gebruik te maken van het meermalen beschreven kwantitatieve verband in de goederenbeweging, kan de accountant de volledigheid van brutowinstverantwoording vaststellen.

Hoe van dit verband in een specifiek geval gebruik wordt gemaakt, hangt van vele omstandigheden af, zodat we ons hier niet aan een casuïstiek zullen wagen. Wel kan gesteld worden dat voorraadopnamen altijd nodig zullen zijn en dat detailcontrole van de inkopen met inkoopfacturen in vrijwel geen enkel geval geheel kan worden gemist.

6.7.3. Samenvatting

De uitvoering van deze fase van de goederenbeweging wordt in algemene zin beschreven in de Handleiding Van Dien+Co, sectie 4.2., onderdeel 2.1.1. lijncontrole beginnend bij inkoopfacturen en onderdeel 2.2.1. controle inkoopfacturen. Aan deze controlewerkzaamheden dient een onderzoek naar de interne organisatie vooraf te gaan (zie Handleiding sectie 4.1. Handleiding bij de vragenlijsten en sectie 4.3. controle opvattingen).

Samenvattend kan worden gesteld dat controle van de inkopen zowel negatief als positief gericht is en in hoofdzaken de volgende inhoud heeft:

1. Controle op de juistheid van het ontstaan van de verantwoorde schulden (vgl. hoofdstuk 8) (positieve controle van de uitgaven).
2. Vaststellen van de gelijkwaardigheid van de uitgaande geldbeweging ter zake van goedereninkopen en de inkomende goederenbeweging (negatieve controle van de inkopen).
3. Controle van de juistheid van de verantwoording van de goederenontvangsten, met name ten aanzien van de winstmarges (negatieve controle van de brutowinst).

6.8. Het kwantitatieve verband bij productiebedrijven

6.8.1. Algemeen

Het algemene kenmerk van deze bedrijven is dat er een technisch omzettingsproces ten aanzien van ingekochte goederen plaatsvindt. De in het voorgaande gegeven analyse verandert hierdoor op slechts één punt. Dit punt heeft echter in veel productiebedrijven grote gevolgen voor de administratieve organisatie en daarmee tevens z'n invloed op de accountantscontrole.

Het kwantitatieve verband in de goederenbeweging is nu nl. niet meer zonder meer te leggen, doordat de ingekochte goederen technisch niet gelijk zijn aan de verkochte goederen, zoals dit bij een handelsbedrijf wel het geval is (afgezien van eventuele sorteerproblemen en heel eenvoudige productieprocessen). Om toch gebruik te kunnen maken van het kwantitatieve verband in de goederenbeweging (dit zowel ten behoeve van de interne controle als voor de accountantscontrole), dient de aandacht gericht te worden op de kostprijs.

6.8.2. De kostprijs

In de kostprijs ligt nl. het kwantitatieve verband vast tussen het gebruik en verbruik van produktiemiddelen en de daaruit vervaardigde produkten.

Met name zijn in de kostprijs opgenomen het normatieve kwantitatieve gebruik van duurzame produktiemiddelen (bijv. uitgedrukt in machine-uren), het normatieve kwantitatieve gebruik van arbeid (bijv. uitgedrukt in man-uren) en het normatieve kwantitatieve verbruik van vlottende produktiemiddelen (standaardhoeveelheden grondstof en hulpstof). Essentieel voor het vaststellen van het kwantitatieve verband in de goederenbeweging is nu de confrontatie tussen het werkelijk verbruik en het standaardverbruik (normatieve verbruik) van de vlottende produktiemiddelen ten behoeve van de vervaardiging van de gereedgekomen produkten. *)

Is het
Ist

De afwijkingen tussen het werkelijk verbruik en het standaardverbruik dienen intern naar oorzaken te worden geanalyseerd. Deze analyses worden door de accountant beoordeeld. De oorzaken kunnen in hoofdzaken de volgende zijn:

- de standaardhoeveelheden zijn niet juist bepaald
- er zijn voordelige of nadelige efficiency-verschillen
- er zijn illegaal waarden aan het bedrijf onttrokken (diefstal, fraude)
- een oorzaak die in verband met vlottende produktiemiddelen niet kan voorkomen zijn bezettingsverschillen.

Deze worden hier terwille van de volledigheid ten aanzien van de kwantitatieve analyse van fabricageresultaten hier genoemd. Dit zijn afwijkingen die veroorzaakt worden door het afwijken van de werkelijke bezetting van duurzame produktiemiddelen en de factor arbeid van de normale bezetting.

Om de verantwoorde hoeveelheid voortgebrachte produkten negatief te controleren, dient zowel de interne controle als de accountantscontrole gebruik te maken van één of meer produktiemiddelen waarvan het verbruik (c.q. gebruik) sterk correleert met de opgeleverde hoeveelheid produkt.

Eis hierbij is dat het betreffende produktiemiddel niet verwisselbaar is met andere en dat het voor de totstandkoming van het produkt onmisbaar is.

Bovendien dient het betreffende produktiemiddel niet te gemakkelijk te vervangen te zijn, daar anders toch nog de mogelijkheid bestaat dat de voorraad van het produktiemiddel ongemerkt wordt aangevuld waartegenover ongemerkt gereed produkt aan de voorraad wordt onttrokken. (Vandaar bij voorkeur een produktiemiddel nemen dat in de verhoudingen van de desbetreffende produktie kostbaar is, bijv. metalen in de metaalindustrie).

Soms kan het kwantitatieve verband worden uitgedrukt in een gemeenschappelijk element van overigens ongelijksoortige produkten. Een klassiek voorbeeld hiervan is bijv. de "vetbalans" bij zuivelfabrieken. Het verband tussen de belangrijkste grondstof (melk) en de voortgebrachte produkten (boter, kaas enz.) wordt dan uitgedrukt in het gemeenschappelijke - onveranderlijke - element in grondstof en produkten: het vet. (Hoeveelheid vet = hoeveelheid grondstof c.q. produkt x vetgehalte).

6.8.3. Hoofdonderscheiding productiebedrijven

Hoewel hiermee het principe is uiteengezet, dat als zodanig bij ieder productiebedrijf de kern van onze probleemstelling uitmaakt, komt er in de praktijk een zodanige variatie in mogelijkheden voor, dat het goed is om hier nog een hoofdonderscheiding ten aanzien van productiebedrijven naar voren te brengen. Bedoelde onderscheiding is:

- Bedrijven met homogene massaproductie
- Bedrijven met heterogene massaproductie
- Bedrijven met stuk- en serie-stukproductie
- Mengvormen van de drie genoemde soorten. Dit is echter geen apart probleem, daar men in dergelijke gevallen de bedrijfsonderdelen afzonderlijk kan benaderen.

*) Ten behoeve van de eenvoud van het betoog wordt alleen gewezen op het gebruik maken van de confrontatie tussen werkelijk en standaardverbruik van vlottende produktiemiddelen. In de praktijk is het echter doelmatig om - zo mogelijk - ook gebruik te maken van de andere verbanden die in de kostprijs vastliggen, met name die ten aanzien van de duurzame produktiemiddelen en de factor arbeid.

Bij homogene massaproductie (productie van één produkt zonder specificatie van het produkt naar de individuele afnemer) is de problematiek erg eenvoudig, daar men ten aanzien van de kostprijs in het algemeen kan volstaan met een eenvoudige deelcalculatie. Ten aanzien van de efficiëntiebeoordeling kan meestal worden volstaan met een vergelijking van de werkelijk verbruikte hoeveelheden produktiemiddelen met de toegestane verbruiken (standaardverbruiken). De toegestane verbruiken kunnen veelal met behulp van de afdelingsnormen worden berekend aan de hand van de productie (retrograderekening). Ook overigens worden er meestal geen hoge eisen gesteld aan de administratieve organisatie van het productieproces.

Bij heterogene massaproductie (productie van meerdere soorten produkten zonder specificatie van de produkten naar de individuele afnemer; essentieel hierbij is voorts dat er sprake moet zijn van "samengevoegde kosten", omdat een dergelijk productiebedrijf anders administratief-organisatorisch opgevat kan worden als een samengaan van twee of meer bedrijven met homogene massaproductie) zijn de standaardcalculaties per produkt een noodzakelijk administratief-organisatorisch hulpmiddel. De standaardcalculaties zijn opgebouwd uit standaardhoeveelheden en standaardprijzen. Door het gebruik maken van standaardprijzen worden de hoeveelheden uiteenlopende produktiemiddelen en produkten optelbaar en vergelijkbaar. Het op één noemer brengen van alle hoeveelheden is een essentieel hulpmiddel om een inzicht te krijgen in de efficiëntie per afdeling (kostenplaats; centrum van verantwoordelijkheid).

Ook worden de andere eisen die men aan de administratieve organisatie van het productieproces moet stellen hoger dan bij homogene massaproductie. Met name zien we bij heterogene massaproductie al vrij snel een aparte planningafdeling (of bedrijfsbureau) ontstaan die los staat van de uitvoerende werkzaamheden in het productieproces. Deze planningafdeling speelt nl. onder meer een rol bij de optimalisering van de bezetting van duurzame produktiemiddelen die voor de vervaardiging van verschillende soorten produkten worden ingeschakeld en vormt tevens een coördinerende schakel tussen de productie-afdeling(en) en de commerciële afdelingen (inkoopafdeling, verkoopafdeling). De behoefte aan een aparte planningafdeling is uiteraard niet bij alle bedrijven met heterogene massaproductie gelijk, maar is afhankelijk van vele factoren, zoals aantal verschillende produkten, ingewikkeldheid van het productieproces, mate waarin produktiemiddelen voor verschillende produkten worden gebruikt enz.

Bij stuk- en serie-stukproductie (de produkten worden volgens individuele specificaties van afnemers vervaardigd) worden de problemen moeilijker oplosbaar. Daar nu wordt geproduceerd op basis van de eisen van de individuele klanten, zijn de afzonderlijke produkten niet meer gelijk (afgezien van series technisch gelijke produkten) en derhalve zijn er ook geen standaardcalculaties meer mogelijk.

De eerste - globale - calculatie per individueel produkt wordt meestal gemaakt ten behoeve van de offerte aan de potentiële afnemer. Nadat de order is geplaatst volgen het ontwerp van het produkt, de stuklijsten en de voorcalculatie. Deze voorcalculatie neemt voor de interne en de accountantscontrole de plaats in van de standaardcalculaties die bij de heterogene massaproductie zijn besproken. Hoewel de mogelijkheden om tot een goede voorcalculatie te kunnen komen zeer uiteenlopen van bedrijf tot bedrijf, kan wel worden gesteld dat een voorcalculatie per produkt in het merendeel van de gevallen - meer of minder perfect - mogelijk is (te wijzen valt hier op de ervaringen die in het bedrijf zijn opgedaan bij voorafgaande opdrachten ten aanzien van de verschillende deelbewerkingen; echte unieke bewerkingen zijn zeer zeldzaam). Anderzijds dient er wel op te worden gewezen dat de voorcalculatie in een bedrijf met stukproductie zelden zo perfect is als bij massaproductie mogelijk is. Met het oog op het achteraf vaststellen van de verantwoordelijkheid voor tegenvallende of meevallende resultaten op orders is het steeds doelmatig dat de voorcalculaties worden gemaakt door een afdeling die onafhankelijk is van de productie-afdelingen (bijv. bedrijfsbureau) en dat de nacalculatie (= de confrontatie van de voorcalculatie met de werkelijke uitkomsten) gebeurt door een afdeling die los van beide genoemde afdelingen staat (bijv. de administratie). Het is bij dit type bedrijf uiteraard zeer belangrijk dat de verschillen tussen voor- en nacalculatie intern grondig worden geanalyseerd. Hierop dient de accountant dan ook toe te zien.

De planningproblemen nemen bij dit type bedrijf vaak een grote omvang aan. Hier treft men dan ook dikwijls een bedrijfsbureau aan met verscheidene zaken, zoals globale en detailplanning van de werkzaamheden, voorcalculatie, werkvoorbereiding (vervaardigen van magazijnopdrachten, werkopdrachten e.d.), zorgen voor tijdige aanwezigheid van materialen en gereedschappen en voortgangscontrole.

Sectie 4.2., onderdeel 2.1.4. van de Handleiding Van Dien+Co vermeldt controlehandelingen voor een lijncontrole gericht op productie-orders. Een globaal voorafgaand onderzoek naar de interne organisatie kan doelmatig plaatsvinden met behulp van de vragenlijst organisatie en interne controle.

6.9. Controle van de verkoopopbrengsten

6.9.1. Algemeen

In 6.6. en 6.7. is reeds uiteengezet dat volledigheid van de opbrengstverantwoording slechts kan komen vast te staan door gebruik te maken van het verband in de goederenbeweging. Hoe het onderzoek daadwerkelijk door de accountant plaatsvindt wordt mede bepaald door de interne organisatie met betrekking tot de bepaling van de verkoopprijs. Een belangrijk onderscheid in dit verband is:

1. De verkoopprijzen worden centraal door de hoogste leiding vastgesteld en zijn al dan niet gedifferentieerd naar afnemerscategorieën.
2. De verkoopprijzen worden vastgesteld ter gelegenheid van de verkoop.

6.9.2. De verkoopprijzen worden centraal vastgesteld; kortingen

In dit geval is aan de uitvoerende organen, belast met het totstandbrengen van de verkooptransacties geen enkel initiatief met betrekking tot de vaststelling van de verkoopprijzen gelaten.

Allereerst wordt aangenomen dat de verkoopprijs van ieder goed voor iedere afnemer dezelfde is en ook niet varieert naar de afgenomen hoeveelheid. In het ongunstigste geval moet de verbandscontrole plaatsvinden per individueel artikelsoort. Indien mogelijk dient echter deze verbandscontrole in totalen plaats te vinden, bijv. per artikelgroep. Deze artikelgroepen dienen dan zo te worden gekozen dat schuiven binnen deze groepen tussen de individuele artikelen geen consequenties heeft voor de verantwoorde opbrengsten c.q. niet onopgemerkt blijven. Dit kan worden bereikt door de artikelgroepen zodanig te kiezen dat alle artikelen per artikelgroep dezelfde verkoopprijs per eenheid hebben. In dat geval is er nl. een exact verband tussen de kwantiteiten en de waarden via deze uniforme verkoopprijzen. De accountant dient bij deze controle gebruik te maken van een door de hoogste leiding goedgekeurde prijslijst. Een andere mogelijkheid is om de artikelgroepen zodanig te kiezen dat alle artikelen binnen de artikelgroep dezelfde brutowinstmarge hebben. In dat geval is er nl. een rechtstreeks verband tussen de uit de goederenformule berekende kostprijs verkopen en de verkoopopbrengsten.

Indien de laatste twee methoden niet toepasbaar zijn, zal men op de detailcontrole zijn aangewezen, die echter veelal partieel kan worden uitgevoerd als grondslag voor een verder totaalgewijze beoordeling waarbij dan noodgedwongen zekere toleranties in acht genomen zullen worden.

Een bijzonder geval dat echter vrij frequent wordt aangetroffen in het geval dat zeer veel kleine mutaties in de voorraden optreden, is de toepassing van de permanence tegen verkoopprijzen zonder dat een gedetailleerde kantoorvoorraadadministratie wordt bijgehouden.

In dit geval worden zowel de inkoop als de voorraden en verkopen geadmistreerd tegen verkoopprijzen. De controle van de brutowinst op goederen kan nu tegelijkertijd plaatsvinden met de detailcontrole van de inkoop. Indeling in de bovenbeschreven artikelgroepen is hier voor de accountantscontrole niet nodig, indien de accountant zich er van heeft overtuigd dat intern de goederen voldoende worden bewaakt. Immers verschuivingen in de verantwoording tussen de individuele goederen kunnen niet ongemerkt plaatsvinden, daar dan het verband in de goederenbeweging (uitgedrukt in verkoopprijzen) niet sluit.

Nemen we nu aan dat de verkoopprijzen zijn gedifferentieerd naar afnemerscategorieën. In deze gevallen is het steeds doelmatig om het zo voor te stellen als werd aan alle afnemers dezelfde prijs in rekening gebracht, onder aftrek van een naar afnemerscategorieën gedifferentieerde korting.

Uiteraard moet men de verkoopprijs dan stellen op de verkoopprijs die in rekening wordt gebracht aan de categorie die de hoogste prijs betaalt. (bijv. bij een groothandel die zowel aan particulieren als aan de detailhandel levert, dient men de particuliere verkoopprijs te hanteren).

Door deze voorstellingswijze in de boeken toe te passen wordt de mogelijkheid geopend om de controle in eerste instantie uit te voeren alsof de verkoopprijzen niet gedifferentieerd zijn naar afnemerscategorieën. Door de reeds beschreven verbandscontrole uit te voeren wordt dan de bruto-opbrengst gecontroleerd. Nu dient deze controle echter te worden aangevuld met een positieve controle op de kortingen, met andere woorden onderzocht dient te worden of de kortingen terecht zijn verleend. In formulevorm gaat de controle van de netto-opbrengst (dit is de opbrengst na aftrek van de kortingen) nu als volgt in twee etappes:

$$BV + I - EV + BW = \text{Bruto-opbrengst}$$

$$- \quad - \quad + \quad - \quad \leftarrow \quad \square \quad \text{richting controle.}$$

$$\text{Bruto-opbrengst} - \text{kortingen} = \text{Netto-opbrengst}$$

$$- \quad \quad \quad + \quad \leftarrow \quad \square \quad \text{richting controle.}$$

De positieve controle van de kortingen wordt in dit geval uitgevoerd door vaststelling van de juistheid van de verdeling van de omzet over de verschillende afnemerscategorieën. Zoals gemakkelijk valt in te zien, dient de controleur er met name op te letten dat er geen verkopen in de verantwoording zijn verschoven van afnemers zonder korting of met weinig korting naar afnemers met een hogere korting. Dit leidt ertoe dat de controleur de juistheid vaststelt van de verleende kortingen en derhalve de afnemers die geen korting ontvangen (dan wel de minste korting ontvangen) niet in deze controle behoeft te betrekken.

De controle op de verleende kortingen kan de accountant uitvoeren door partieel of integraal de verantwoorde verkopen te controleren met bewijsstukken bijv. de betalingsstukken, vrachtbrieven, verzendadviezen, waarop de identiteit van de afnemers staat vermeld en aan de hand van deze identiteit vast te stellen of de afnemer in de juiste afnemerscategorie is opgenomen.

Soms worden andere kortingen aan afnemers verleend, zoals omzetbonussen en kwantumkortingen. Nu is niet de afnemerscategorie het te controleren criterium, maar de omzet per afnemer (bijv. per jaar) resp. de hoeveelheid die per keer wordt verkocht. De accountant dient in deze gevallen eveneens de bonussen resp. de kwantumkortingen positief te controleren. In principe kan de bovenstaande analyse gegeven voor de kortingen naar afnemerscategorieën op analoge wijze worden opgebouwd voor deze vormen van korting, zodat deze verder niet meer worden besproken.

6.9.3. De verkoopprijzen worden vastgesteld ter gelegenheid van de verkoop

Deze vorm van prijsvaststelling zien we in hoofdzaak bij stukproductie en seriestukproductie, dat wil zeggen in die gevallen dat het produkt volgens de specifieke wensen van de individuele afnemer wordt gemaakt. Deze gevallen zijn bovendien dikwijls gekenmerkt door het feit dat iedere individuele verkoop relatief (ten opzichte van de omzet) een hoge waarde vertegenwoordigt en het aantal transacties eveneens relatief klein is.

Ook in deze gevallen dient de accountant zich te baseren op het kwantitatieve verband in de goederenbeweging (vgl. 6.8.). Met betrekking tot de waardering kan de accountant nu echter geen gebruik maken van uniforme door de hoogste leiding vastgestelde verkoopprijzen. In deze gevallen dient de accountant zich te overtuigen van de juiste waarde met behulp van de met de afnemers afgesloten contracten.

Hoewel in de praktijk tussenvormen voorkomen is het toch doelmatig om de contracten in twee hoofdsorten onder te verdelen. We onderscheiden dan in principe contracten met een vast overeengekomen som (zgn. aannemingscontracten) en regiecontracten, waarin alleen de prijzen op enigerlei wijze zijn geregeld. Bij laatstgenoemde contracten hangt de uiteindelijke verkoopsom mede af van de verbruikte c.q. gebruikte hoeveelheden produktiemiddelen.

In geval van aannemingscontracten levert de controle van de opbrengsten geen verdere problemen op. In geval van regiecontracten ontstaat er een probleem in de controle van de verbruikte c.q. gebruikte hoeveelheden produktiemiddelen, daar in deze gevallen dikwijls het kenmerk is dat een voorcalculatie nauwelijks mogelijk is (bijv. reparatieopdrachten, unieke waterbouwkundige werken). De afnemer zal dan echter veelal zelf controle uitoefenen op de verbruikte en gebruikte hoeveelheden produktiemiddelen, door bijv. een of meer technische opzichters (in Engeland veelal een in vrij beroep werkzame "quantity surveyor") bij het werk aanwezig te laten zijn. De accountant vindt in deze controle door de afnemer zelf een belangrijke steun in zijn oordeelsvorming over de opbrengsten. Oefent de afnemer geen technische controle uit, dan dient de accountant er op toe te zien dat er intern voldoende (technische) controlemaatregelen worden genomen (bijv. instellen van een afzonderlijke technische controle-afdeling).

In de gevallen waarin geen sprake is van een hoge waarde per individuele verkoop, zullen veelal nauwelijks formele contracten aanwezig zijn. In deze gevallen kan de accountant niet meer doen dan ter controle van het waardeaspect van de verkopen, gebruik te maken van de voorschriften die door de hoogste leiding zijn gegeven ten aanzien van de prijsvorming door de functionarissen aan wie de prijsvaststelling is gedelegeerd. Het is aan de accountant in ieder specifiek geval te beoordelen of de mogelijke controle voldoende is om tot een goedkeurende verklaring omtrent de jaarrekening te kunnen komen.

6.9.4. Flatteren van de resultaten

Tot slot van dit hoofdstuk dient op een belangrijke uitzondering te worden gewezen ten aanzien van de richting van de accountantscontrole met betrekking tot de opbrengstencontrole. Er is nl. van uitgegaan dat de accountantscontrole zich bij een algemeen onderzoek in hoofdzaak richt op de volledigheid van de opbrengstenverantwoording. De belangrijke uitzondering waarop hier wordt gedoeld is de mogelijkheid dat de opbrengsten (c.q. productie bij een fabriek of een verzekeringsmaatschappij enz.) te hoog worden verantwoord om het beeld in de jaarrekening te flatteren. Het is nl. mogelijk dat in bepaalde gevallen de tendens aanwezig is om verkooptransacties uit de nieuwe periode reeds als zodanig te verantwoorden in de af te sluiten periode.

In dit geval treedt er derhalve een verschuiving op in de verantwoording. Nog erger is het als er gefingeerde verkooptransacties in de af te sluiten periode worden verantwoord, die dan in de nieuwe periode als geannuleerd e.d. worden teruggeboekt. Met deze mogelijkheden dient de accountantscontrole rekening te houden, vooral omstreeks de balansdatum. Het is derhalve nodig om hieraan tijdens de balanswerkzaamheden aandacht te schenken (met andere woorden nodig is positief gerichte controle op verantwoorde verkopen). De kans op dergelijke handelingen is niet bij alle gecontroleerde bedrijven even groot, maar hangt grotendeels af van de belangen die aan de hoogte van de verkopen voor functionarissen zijn verbonden. De kans hierop wordt bijv. groter naarmate de provisies hoger zijn c.q. indien deze progressief zijn, of indien er streng gehanteerde budgetten zijn. De kans op ontdekken van dergelijke handelingen door de accountant wordt groter naarmate de toleranties in de door hem toegepaste verbandscontrole ten aanzien van de goederenbeweging kleiner worden gekozen.

In sectie 4.2. onderdeel 2.2.2. van de Handleiding Van Dien+Co wordt de controle van de verkopen beschreven. In dezelfde sectie, onderdeel 2.1.2. is een lijncontrole uitgaande van verkooporders te vinden.

6.9.5. Bedrijven zonder een overwegende doorstroming van eigen goederen en huishoudingen die niet voor de markt produceren

In 4.1. is reeds als hoofdonderscheiding met betrekking tot huishoudingen naar voren gekomen:

- 100 Huishoudingen die voor de markt produceren
- 110 Bedrijven met een overwegende doorstroming van eigen goederen
- 120 Bedrijven en beroepen zonder overwegende doorstroming van eigen goederen.
- 200 Huishoudingen die niet voor de markt produceren.

Bij de huishoudingen aangeduid met codes 120 en 200 kan de controle van de opbrengsten c.q. andere inkomsten niet volgens de in dit hoofdstuk beschreven controlelijnen verlopen. De controle van opbrengsten c.q. andere inkomsten vindt in veel gevallen desondanks volgens hetzelfde controlestramien plaats door gebruik te maken van andere meetbare grootheden c.q. vaste meetpunten die verband houden met de opbrengsten zoals *vaste leidingen* (gas, elektriciteit, water, telefoon), *vaste capaciteiten* (huizenexploitatie, hotels, ziekenhuizen, scheepvaart, luchtvaart e.d.), *creëren van een kwasigoederenbeweging* (zwembaden, bioscopen, schouwburgen, trein, tram, bus e.d.), *tijdsbesteding of aantal verrichtingen* (accountants, medici, e.d.), *het aan verschillende afdelingen opdragen van nodige contacten met cliënten*, zoals bijv. aanbrenge, accepteren, bevestigen van posten of orders, innen van premies of termijnen (financieringsmaatschappijen, levensverzekering, schadeverzekering, hypotheekbanken, spaarbanken, algemene banken e.d.), *subsidiereregelingen* (vele stichtingen) *ledenbestand en contributieregeling* (vele verenigingen).

Evenals bij de bespreking van de goederenbeweging naar voren is gekomen, zijn er ook in al deze gevallen specifieke intern organisatorische maatregelen - functiescheidingen, vaste administratieve procedures, regeling van bevoegdheden e.d. - nodig, wil de accountant voldoende steun kunnen vinden in de beschreven verbanden. Doordat veel van de beschreven verbanden van nature minder fysiek waarneembaar zijn dan de goederenbeweging worden de eisen van interne controle in veel van dergelijke gevallen veel zwaarder dan bij handels- en productiebedrijven. Deze casuïstiek wordt hier niet verder besproken. Voor een verdere behandeling van een aantal van deze aspecten wordt verwezen naar de aanbevolen literatuur (hoofdstuk 10).

HOOFDSTUK 7

De controle van de kosten

7.1. Het verband tussen kosten en opbrengsten; kostendragers

In hoofdstuk 6 is bij de bespreking van de verbandscontrole ten aanzien van de goederenbeweging impliciet uitgegaan van de onderscheiding tussen directe en indirecte kosten. Voor de bespreking van de kostencontrole is het noodzakelijk deze onderscheiding expliciet in te voeren.

Directe kosten zijn dan alle kosten die direct aan de kostendragers *) kunnen worden toegerekend, zonder dat daarbij een arbitrair oordeel behoeft te worden geveld. Ten behoeve van de accountantscontrole dient hieraan te worden toegevoegd dat alleen die kosten als directe kosten worden aangemerkt, die ook daadwerkelijk in de verantwoordingsverslagen direct worden toegerekend.

Als indirecte kosten worden dan alle kosten beschouwd die alleen indirect aan de produktie (kunnen) worden toegerekend via een zgn. "kostenverbijzondering". Hiertoe worden de kostensoorten via verbijzonderingsgrondslagen of verdeelsleutels via een aantal kostenplaatsen (afdelingen of centra van verantwoordelijkheid) aan de kostendragers toegerekend. Deze kostenverbijzondering zal meer of minder perfect in zijn werk gaan (of soms zelfs geheel afwezig zijn), afhankelijk van factoren zoals het belang dat deze informatie heeft voor het beleid van de bedrijfsleiding, de aard en omvang van het bedrijf en de aard en omvang van de kostensamenstelling.

De controle van de directe kosten is reeds in hoofdstuk 6 voor een belangrijk deel besproken. Met name is daar uitgebreid gesproken over de kosten in de goederensfeer (goedereninkopen) die in een direct verband met de opbrengstenverantwoording stonden. De controle op de goedereninkopen is daar reeds uitgebreid besproken en de conclusie is geweest dat deze controle een wezenlijk onderdeel is van de verbandscontrole die uiteindelijk tot een oordeel leidt over de volledigheid van de opbrengstenverantwoording.

Er wordt hier allereerst op gewezen dat er andere directe kosten kunnen zijn die eveneens dezelfde dienst kunnen vervullen ten behoeve van opbrengstencontrole. Gedoeld wordt hier op directe lonen en het gebruik van duurzame produktiemiddelen, met name machines die in het technische produktieproces zijn ingeschakeld. Met betrekking tot de controle die gebruik maakt van het verband tussen de directe lonen (via de beschikbare manuren) en de opbrengsten, dient uitgegaan te worden van de bestedingen in de onderhavige periode. De controle op lonen en salarissen komt nader aan de orde in punt 7.3.1.

Wil de accountant gebruik maken van het verband tussen de bestedingen aan direct voor de technische produktie ingeschakelde duurzame produktiemiddelen en de opbrengsten, dan is het verband met de bestedingen moeilijker te leggen dan bij de reeds genoemde verbanden (verband goederenbeweging, directe lonen).

Met de aanschaf van een machine worden immers veelal voorraden werkeenheden verworven die gespreid over een lange periode (meestal jaren) voor de produktie worden gebruikt (de zgn. volgtijdige capaciteit). Met andere woorden het gezochte verband tussen bestedingen en opbrengsten loopt via de maximale capaciteit van de aanwezige machines (de zgn. gelijktijdige capaciteit). De accountant dient deze maximale capaciteit te kennen (vastleggingen in het dossier van de duurzame produktiemiddelen, waarbij de aanschaffingen negatief worden gecontroleerd door controle van de bestedingen en de controle van de buitengebruikstelling door controle van de opbrengsten en eigen fysieke waarneming van het machinepark).

Het verband tussen de aanwezige (gelijktijdige) capaciteit en de verantwoorde produktie wordt nu gelegd via de kwantitatieve normen ten aanzien van het verbruik van machine-uren, zoals deze in de kostprijzen of de voorcalculaties zijn opgenomen (zie overigens 6.8.).

Na deze uitbreiding van de controle op bestedingen die rechtstreeks verband houden met de opbrengsten, dient de controle van de overige bestedingen te worden beschreven. In 6.6. en 6.7. hebben wij reeds gezien dat deze overige bestedingen positief dienen te worden gecontroleerd; dus met name dienen de juistheid en de tijdigheid van de verantwoording van deze bestedingen te worden vastgesteld.

*) Kostendragers zijn de produkten die een bedrijf technisch voortbrengt (industriële bedrijf) of voortstuwt van inkoopmarkt naar verkoopmarkt (handelsbedrijf) of de diensten die een bedrijf verleent (dan kunnen bijv. de "produktieve" uren als kostendrager dienst doen). Het begrip kostendrager brengt daarbij tot uitdrukking dat deze produkten of diensten uiteindelijk alle offers van het bedrijf moeten "dragen" of anders gezegd dat door verkoop van deze produkten of diensten de kosten moeten worden terugverdiend.

Deze overige bestedingen bestaan nu uit directe kosten waarvan geen gebruik wordt gemaakt in de verbandscontrole ter controle op de opbrengstenverantwoording en de indirecte kosten. De controle op deze overige - in hoofdzaak indirecte - kosten wordt in de volgende punten besproken.

7.2. De controle - algemeen

Omdat de indirecte kosten geen betekenis hebben voor de controle van de volledigheid van de opbrengsten, is hier alleen de positief gerichte controle van belang *). Met name dient te worden onderzocht of de kosten doelmatig voor het bedrijf zijn gemaakt.

Er dient zoveel mogelijk gebruik te worden gemaakt van verbandscontroles. Indien nl. voor een bepaalde kostenpost een direct of indirect verband te leggen is met een andere post in de rekening die op een andere wijze is of wordt gecontroleerd, maakt dit veelal een doelmatige en weinig tijdrovende totalencontrole mogelijk. Deze verbanden zijn echter niet altijd aanwezig.

Met betrekking tot de posten die niet door middel van verbandscontrole zijn te controleren, valt de nadruk van de materiële controle op een beoordeling van de redelijkheid van deze bestedingen, zoveel mogelijk in relatie gezien met de aard en de omvang van het gecontroleerde bedrijf.

Daar de genoemde beoordeling in vele gevallen slechts met vrij grote toleranties in het oordeel mogelijk is, dienen de beslissingen in het gecontroleerde bedrijf ten aanzien van deze bestedingen intern goed gereguleerd te zijn en in het algemeen te worden voorbehouden aan hoog in de hiërarchie geplaatste functionarissen of aan de hoogste leiding zelf. De interne organisatie ten aanzien van deze beslissingen dient door de accountant te worden beoordeeld. Een doelmatige hulpmiddel om de kosten te kunnen beoordelen is in vele gevallen een taakstellende begroting die in de eerste plaats een intern controlemiddel is, maar die tevens ten behoeve van de accountantscontrole kan worden aangewend.

Uit het voorgaande is duidelijk geworden dat de materiële controle van vele kosten geen eenvoudige zaak is en dat bovendien de toleranties van de beoordeling vaak noodgedwongen nogal ruim zijn. De controle door de accountant zal nu dan ook meer een formeel karakter dragen, met name dient de accountant na te gaan of de formele voorschriften zijn nageleefd, nadat deze voorschriften eerst door de accountant voldoende zijn bevonden uit hoofde van interne controle (zie voorgaande alinea). Met name dient de accountant er op toe te zien dat er geen bevoegdheden zijn overtreden, maar ook dat er in geval van grotere aankopen voldoende beslissingsvoorbereiding is geweest (bijv. zijn er voorstudies gemaakt met betrekking tot de behoeften van het bedrijf, zijn er voldoende offertes aangevraagd en vergeleken).

In het volgende punt wordt in het bijzonder ingegaan op de controle van enkele kostensoorten. Deze bespreking is niet bedoeld als een volledige opsomming van alle mogelijkheden die zich kunnen voordoen, maar als illustratie van hetgeen in het voorgaande naar voren is gebracht, met de bedoeling de zeer algemene conclusies wat concreter gestalte te geven. De controle van lonen en salarissen is opgenomen vanwege het grote belang dat deze controle heeft, door het algemeen voorkomen van deze post bij alle gecontroleerde bedrijven.

De kosten die verband houden met de omzet worden besproken vanwege de duidelijke illustratie van de mogelijkheden die soms voor verbandscontrole worden geboden. Tot slot zijn de researchkosten een treffend voorbeeld van kosten die geen aanwijsbaar verband hebben met enige andere post in de rekening. De overige kostensoorten liggen wat betreft hun controlemogelijkheden tussen deze uitersten in.

*) Deze uitspraak is in dit kader juist, maar in zijn algemeenheid te absoluut. In de eerste plaats wordt in herinnering geroepen dat wij nog steeds spreken over de algemene controle. Bij investigations kan de richting van de controle heel goed anders liggen (vgl. bijv. het vaststellen van een overnameprijs van een bedrijf). Maar ook binnen het kader van de algemene controle is de uitspraak niet volledig, met name is er steeds het probleem om de causale relatie van de bestedingen met de verschillende perioden te leggen. Hierbij zou kunnen blijken dat de kosten die ten laste van enig jaar moeten worden gebracht ten onrechte naar volgende verslagperioden zijn doorgeschoven. Om dit te onderzoeken dient de accountant: 1) de juistheid van het activeren van kosten op de balans te controleren (zie 7.4.); 2) de volledigheid van de op de balans verantwoorde schulden vast te stellen (zie 8.7.).

7.3. Controle van enkele kostensoorten

7.3.1. Controle van salarissen en lonen

7.3.1.1. Algemeen

Bij de positieve controle op salarissen en lonen dienen de volgende punten onderzocht te worden:

- zijn degenen die op de loonlijst staan inderdaad aangenomen door de leiding of de daartoe bevoegde functionaris (sen);
- zijn de ontslagen werknemers op de juiste datum (niet te laat) van de loonlijst afgevoerd?
- worden degenen die op de loonlijst staan terecht uitbetaald? (Aanwezigheid vastgesteld c.q. prestatie geleverd)?
- zijn de op de loonlijst staande brutolonen juist?
- zijn de inhoudingen juist berekend?
- zijn de juiste bedragen aan de rechthebbende uitbetaald?

Voor de accountantscontrole is meestal alleen het oordeel over de totalen van de brutolonen, de inhoudingen, de uitbetaalde nettolonen en het werkgeversaandeel van de sociale lasten van essentieel belang. Indien een eventuele onderscheiding binnen de lonen en salarissen in de rekening wordt opgenomen, dient deze mede in de beoordeling te worden betrokken.

In principe dient derhalve naar totalencontrole te worden gestreefd om het oordeel te verkrijgen. Dit kan bijv. vaak voldoende zijn ter controle van de inhoudingen, omdat deze rechtstreeks gecontroleerd kunnen worden met de afrekeningen met desbetreffende instanties, met name de ontvanger der directe belastingen, de bedrijfsverenigingen en het GAK. Ten aanzien van de brutolonen is het dikwijls mogelijk om een bepaalde periode in detail te onderzoeken met betrekking tot de hierboven genoemde aspecten (staan de brutolonen terecht op de loonlijst en tot het juiste bedrag) en voor de overige perioden de brutolonen in totalen te beoordelen of alleen de mutaties op de loonlijst te controleren.

7.3.1.2. Interne organisatie

De accountantscontrole op de lonen en salarissen is alleen mogelijk indien de interne controle voldoende is. De belangrijkste voorwaarde hiervoor is dat er voldoende functiescheidingen zijn ten aanzien van de volgende punten:

- aannemen en ontslaan van personeel
- controle op de aanwezigheid c.q. de prestatie van het personeel
- registreren en berekenen van de brutolonen, de inhoudingen, de nettolonen en de afdrachten
- het geldverkeer

Het aannemen en ontslaan van personeel zal bij bedrijven van voldoende omvang gebeuren door een verbijzonderde afdeling personeelszaken, die zich uitsluitend bezig houdt met het aannemen en ontslaan van personeel, en veelal daarnaast (misschien in algemeen menselijk opzicht belangrijker, maar voor de accountantscontrole van geen rechtstreekse betekenis) het zakelijk en het sociaal begeleiden van de werknemers. Deze afdeling houdt een personeelsadministratie bij waarin onder meer de datum van aanstelling, de overeengekomen arbeidsvoorwaarden en het ontslag van werknemers zijn geregistreerd. De accountant heeft in dergelijke gevallen de beschikking over een registratie van een groot deel van de gegevens die voor de loon- en salariscontrole nodig zijn, en wel door een afdeling die zich niet bemoeit met de berekening van lonen en salarissen en de uitbetaling ervan. In deze gevallen zal vaak een totaalcontrole mogelijk zijn door gebruik te maken van door de afdeling personeelszaken bijgehouden standenregisters.

In bedrijven waar een dergelijke afdeling niet doelmatig is met het oog op de kwantitatieve verhoudingen, dient er toch steeds naar te worden gestreefd dat het aannemen (en het vaststellen van de arbeidsvoorwaarden) en het ontslag van werknemers door zo hoog mogelijk in de hiërarchie staande functionarissen gebeurt (bijv. de directie). Indien mogelijk moet het voorkomen worden dat hiermee functionarissen worden belast die zelf ook zijn belast met het berekenen van salarissen en lonen en/of die rechtstreekse bemoeienis hebben met het geldverkeer. (Bijv. een combinatie van functies bij een boekhouder die zelf het personeel aanneemt en ontslaat, zelf de loonlijst bijhoudt en bovendien zelf de betalingen regelt, is zonder meer uit den boze).

Een tweede element dat nodig is voor een goede interne controle is de aanwezigheidscontrole c.q. de controle op de prestatie van de werknemers. Voor de aanwezigheidscontrole kunnen verschillende technieken worden gebruikt. Te noemen zijn bijv. het gebruik van klokkaarten (iedere werknemer dient zijn persoonlijke kaart bij aankomst en bij vertrek door een speciale klok te laten afstempelen), al of niet gecombineerd met portierstoezicht (nl. gevaar van

voor elkaar "klokken"), presentielijsten bij de portier of bij de afdelingschefs e.d. In sommige gevallen kan nog een verdergaande controle worden uitgeoefend door verband te leggen met de geleverde prestaties. Dit is het geval indien er een rechtstreeks verband kan worden gelegd tussen de gewerkte uren en de produktie via de reeds besproken kwantitatieve normen waarop kostprijzen of voorcalculaties zijn gebaseerd (zie 6.8.). Dit verband ligt zeer strak indien er stuklonen worden uitbetaald.

Een derde element dat werd genoemd is het bijhouden van de loonlijsten en het berekenen van de inhoudingen en de nettolonen en salarissen. Op grond van andere dan controle-overwegingen is het veelal al nodig om deze functie te scheiden van overige functies, omdat deze werkzaamheden een diepgaande kennis van diverse wettelijke regelingen vereist en bovendien zijn deze werkzaamheden al gauw erg omvangrijk. Voor de interne controle en de accountantscontrole is van belang dat de gegevens op de loonlijsten gecontroleerd kunnen worden aan de hand van basisgegevens die een hoge mate van betrouwbaarheid hebben en derhalve bij voorkeur uit andere handen komen.

Het vierde element dat werd genoemd is het geldverkeer. Het is niet wenselijk dat degene die met het aannemen en ontslaan van personeel is belast of degene die met het bijhouden van de loonlijsten is belast, tevens de uitbetaling geheel verzorgt. Hierdoor zouden nl. de mogelijkheden voor de interne controle en daarmee ook voor de accountantscontrole goeddeels vervallen. De betreffende functionaris zou zonder deze functiescheidingen nl. te veel gelegenheid hebben om zodanig te manipuleren dat er op onrechtmatige wijze onopgemerkt geld aan hemzelf of aan derden zou kunnen worden toegespeeld. Het is derhalve niet alleen voor het gecontroleerde bedrijf van belang dat de organisatie ten aanzien van loon- en salarisbetalingen goed is geregeld, maar voor de direct betrokkenen zelf eveneens, daar een ten onrechte bestaande gelegenheid tot onopgemerkte fraude aanleiding kan geven tot een misplaatst wantrouwen tegenover de betrokken functionaris zonder dat deze zichzelf kan déchargeren.

Hetgeen over de functiescheidingen ten aanzien van salarissen en lonen is gezegd, dient niet zodanig te worden geïnterpreteerd dat alle genoemde functiescheidingen ook in ieder bedrijf perfect zijn door te voeren.

In kleinere bedrijven kan men veelal slechts spreken van wenselijkheden. Echter dient wel steeds voorop te staan dat naarmate de functiescheidingen zwakker zijn, de wenselijkheid dat het personeel steeds door de hoogste leiding wordt aangenomen en wordt ontslagen, toeneemt. De enige algemene conclusie die hieruit is te trekken, is dat in ieder specifiek geval wordt beoordeeld of de interne controle, met name de functiescheidingen, voldoende is, om als accountant een eigen oordeel omtrent de juistheid van de verantwoorde lonen en salarissen te kunnen krijgen.

7.3.1.3. De controle

De accountantscontrole houdt in de eerste plaats in, de beoordeling van het systeem van interne controle (zie boven) en voorts de controle van de loonlijst op de volgende manier *) (waarbij tevens gelet moet worden op het feit of het voorgeschreven systeem van interne controle inderdaad goed werkt):

- a. de werknemers die op de loonlijst staan, dienen te worden vergeleken met de registratie van het aannemen en ontslaan van personeel en de overeengekomen arbeidsvoorwaarden en veranderingen daarin. Hierbij dient met name ook te worden gelet op de juiste datum van ingaan (aangenomen werknemers en loonsverhogingen niet te vroeg op de loonlijst opnemen en ontslaan van werknemers niet te laat verwerkt);
- b. de inhoudingen dienen te worden gecontroleerd aan de hand van de voorgeschreven tarieven (veelal mogelijk in totalen) en te worden vergeleken met de afrekeningen. (Eventueel met gebruikmaking van werknemersverklaringen en loonbelastingkaarten);
- c. de loonlijst dient te worden nageteld en de aansluiting met het grootboek moet worden gecontroleerd;
- d. de uitbetaalde nettolonen moeten worden vergeleken met de berekende nettolonen;
- e. tariefbeloningen en overuren dienen te worden nagerekend aan de hand van de bestaande regelingen en de produktie- en/of urenverantwoordingen.

Indien er lonen en/of salarissen per kas worden uitbetaald werd in de praktijk de uitbetaling door de (assistent-) accountant incidenteel nog wel eens bijgewoond. Deze maatregel is te zien als een aanvullende controlemaatregel die vooral ten doel heeft om te zien of de uitbetalingen een ordentelijk verloop hebben, (Met andere woorden: zijn er intern voldoende maatregelen van orde genomen).

*) Zie ook Handleiding Van Dien+Co sectie 4.2. onderdeel 2.2.5.

Van deze aanvullende maatregel mag in het algemeen niet veel verwacht worden, omdat de (assistent-)accountant meestal de werknemers niet allemaal kent, en bovendien niet zonder meer kan beoordelen of degenen die het geld in ontvangst nemen daar recht op hebben. (vgl. hetgeen gezegd is over de datum van ontslag, en de aanwezigheids- c.q. prestatiecontrole). Bovendien blijven er altijd wat lonen over waarvan de rechthebbende verhinderd zijn om hun geld in ontvangst te nemen, bijv. door ziekte, e.d. De bijwonende (assistent-)accountant heeft geen zekerheid, dat er bij de niet-uitbetaalde lonen geen ten onrechte op de betalingslijst opgenomen gelden zijn. Deze ten onrechte opgenomen gelden zouden dan later alsnog frauduleus aan het gecontroleerde bedrijf kunnen worden onttrokken. Om dergelijke frauduleuze handelingen te kunnen ontdekken heeft deze aanvullende controle dus nauwelijks betekenis; hiervoor zullen de reeds genoemde controlemaatregelen moeten worden gebruikt. Overigens is het opsporen van frauduleuze handelingen bij de algemene controle geen hoofddoel, maar moet worden gezien als een bijproduct van het algemene onderzoek. Het afgeven van een verklaring bij de jaarrekening is het hoofddoel.

7.3.2. Controle van kosten die verband houden met de opbrengsten

De meest voorkomende kosten die in dit verband genoemd kunnen worden, zijn verkoopprovisie, omzetbelasting (B.T.W.) en kortingen aan afnemers.

7.3.2.1. Provisie

Ten aanzien van de provisie is het wenselijk dat er intern een goed doordachte regeling is vastgesteld en dat deze duidelijk en eenduidig op schrift is gesteld. Voorts is het wenselijk dat de provisie wordt berekend door een functionaris die niet is belast met het bijhouden van het grootboek en/of met het geldverkeer. De accountantscontrole dient te bestaan uit een - zo mogelijk in totalen uitgevoerde - verbandscontrole met de omzet.

Indien de provisie voor alle verkopers c.q. vertegenwoordigers een vast percentage van hun omzet bedraagt, dan is de controle op de uitbetaalde provisies eenvoudig uit te voeren door de totale provisie uit te rekenen als percentage van de totale omzet en dit berekende provisiebedrag te vergelijken met het uitbetaalde bedrag c.q. met het (nagetelde) totaal van het provisie-overzicht per verkoper of vertegenwoordiger.

In vele gevallen zal het iets ingewikkelder zijn doordat:

- niet alle verkopers (of vertegenwoordigers of rayons) hetzelfde provisiepercentage krijgen;
- het provisiepercentage niet voor alle artikelsoorten gelijk is.

In deze gevallen is het doelmatig om intern in de verantwoording van de omzet een onderverdeling te maken naar gelijke provisiepercentages. Dit houdt in het eerste geval in, dat de omzet wordt gesplitst naar verkopers (of vertegenwoordigers of rayons) die recht hebben op hetzelfde provisiepercentage en in het tweede geval, dat de omzet wordt gesplitst naar artikelsoorten waarover hetzelfde provisiepercentage wordt uitbetaald.

Indien de onderverdeling van de omzet in de verantwoording van het bedrijf meer in detail gaat dan voor onze controle vereist is, dienen de (deel-)omzetten zodanig te worden samengevoegd dat de voorgaande onderverdeling wordt verkregen.

De beschreven verbandscontrole kan nu plaatsvinden per deel van de omzet met een homogeen provisiepercentage. De (assistent)accountant moet zich nu wel overtuigen van de juistheid van de onderverdeling van de omzet. Met name dient hij er op bedacht te zijn dat er in de verantwoording van de omzet geen verschuiving is opgetreden van verkopen met een laag provisiepercentage naar een hoger provisiepercentage. De controle van de juistheid van de omzetverdeling moet zich derhalve richten op de (deel-)omzetten met een hoger provisiepercentage en de (deel-)omzet met het laagste provisiepercentage behoeft dus niet op juistheid te worden gecontroleerd.

Hoe de controle op de juistheid van de omzetverdeling plaats moet vinden is afhankelijk van de omstandigheden, met name van het criterium waarnaar de provisiepercentages variëren. Indien er sprake is van een provisiepercentage per rayon zal het een controle zijn op de juiste identiteit van de afnemer (bijv. aan de hand van betalingsstukken, via de debiteurenadministratie); indien er sprake is van een provisiepercentage per artikelsoort dient aansluiting te worden gezocht met de verbandscontrole van de goederenbeweging (vgl. hoofdstuk 6); indien de provisiepercentages verschillen per verkoper c.q. vertegenwoordiger is de controle moeilijker, doordat hier in het algemeen alleen maar interne bewijsstukken aanwezig zijn (bijv. reizigersrapporten, orderbevestigingen).

7.3.2.2. Omzetbelasting

De controle op de af te dragen omzetbelasting (B.T.W.) gaat voor een groot deel op dezelfde wijze als de controle op de provisie.

De af te dragen B.T.W. bestaat uit twee componenten, nl. een vast percentage van de omzet minus de bij de bestedingen betaalde B.T.W. Deze componenten zijn in principe zeer eenvoudig te controleren, nl. door verband te leggen met resp. de omzet en de bestedingen. Er treden wat de accountantscontrole betreft soortgelijke complicaties op als zijn behandeld bij de controle van de provisies; er zijn nl. drie tarieven, het nul-tarief, het middentarief en het normale tarief en voorts zijn er vrijgestelde leveringen van goederen en diensten (sommige soorten goederen en diensten zijn vrijgesteld, bedrijven met zeer kleine omzetten zijn vrijgesteld, en er worden exportvrijstellingen gegeven), waarmee bij de controle rekening gehouden moet worden, indien deze voorkomen. Van beschrijving van fiscale bijzonderheden wordt verder afgezien, daar dit te ver zou voeren. Verwezen wordt naar de wet en de uitvoeringsbeschikkingen, alsmede naar de literatuur; in moeilijke gevallen dient advies te worden ingeroepen van specialisten op dit gebied.

7.3.2.3. Kortingen

Voor een bespreking van de controle op kortingen wordt verwezen naar 6.9.2.

7.3.3. Controle van researchkosten

Deze kosten worden gemaakt ter handhaving van de relatieve plaats op de markt resp. ter vergroting van het markt-aandeel van het desbetreffende bedrijf. In tegenstelling tot de hiervoor besproken kostencategorieën is nu geen enkel verband aanwezig met enige andere post in de rekening.

De resultaten van de huidige research komen immers pas in de toekomst - vaak zelfs pas in de verre toekomst - tot uitdrukking in het bedrijfsresultaat, en zelfs dat is nog onzeker. Bovendien zijn zelfs in de toekomst de resultaten van de research in het verleden nog nauwelijks te kwantificeren. Toch dient de accountant zich een oordeel te vormen - al is het met grote toleranties - over de doelmatigheid van de gemaakte researchkosten. In extreme situaties is het zelfs mogelijk dat de accountant op grond van de onmogelijkheid van deze beoordeling geen goedkeurende verklaring kan afgeven.

De accountant dient ten aanzien van deze kosten in ieder geval een goedkeuring te zien van de hoogste leiding (directie en/of zelfs commissarissen).

In de tweede plaats dient de accountant zich er van te overtuigen dat de researchkosten voldoende gemotiveerd zijn, met name moet de toekomstverwachting ten aanzien van de resultaten van de research goed doordacht zijn, in het toekomstige beleid van het bedrijf passen, en bovendien moeten de bestedingen binnen de financiële mogelijkheden van het bedrijf op dit moment passen, waarbij de continuïteit van het bedrijf voorop moet staan. De controle door de accountant dient zich hiermee geheel toe te spitsen op het kritisch beoordelen van de toelichtingen die de directie en/of commissarissen bij het researchbudget worden gegeven.

7.4. Controle van de kosten, waarvan de uitgaven reeds in een voorgaand jaar hebben plaatsgevonden (geactiveerde kosten)

Indien we de actiefzijde van een willekeurige balans bekijken, dan zien we dat daar verscheidene posten op staan die het karakter hebben van vooruitbetaalde of anderszins geactiveerde kosten.

Te noemen zijn de voor de bedrijfsuitoefening nodige vaste activa (gebouwen en terreinen; machines en installaties), immateriële activa, (goodwill, octrooien, licenties, auteursrechten, concessies en vergunningen, voorbereidings- en aanloopkosten), voorraden (grondstoffen, hulpstoffen, halfabrikaten, werk in uitvoering, gereed produkt, handelsvoorraden) en de onder de transitorische posten opgenomen "vooruitbetaalde kosten". Uit deze opsomming blijkt dat dit geen randprobleem is maar in feite een van de kernproblemen van de bedrijfseconomie vormt. Dit probleem kan worden geformuleerd als de noodzaak om de causale relatie vast te stellen tussen de bestedingen die een bedrijf te eniger tijd doet en de periode waarin de bestedingen als kosten dienen te worden beschouwd, met andere woorden de vraag ten laste van welke periode de bestedingen gebracht moeten worden. Hierbij is nog afgezien van de vraag hoe waarde veranderingen in voorraden vlottende produktiemiddelen en voorraden werkeenheden van duurzame produktiemiddelen in de rekening verantwoord dienen te worden.

Beide problemen worden behandeld in het leerstuk dat meestal wordt aangeduid als dat van de "Leer van de waarde en winst". Een fundamentele behandeling van dit deel van de bedrijfseconomie en de in de praktijk gevonden oplossingen kunnen hier onmogelijk in kort bestek worden samengevat. Voor een juist begrip van de accountantscontrole kan een zeer korte aanduiding van met name het eerste probleem echter niet worden gemist.

De accountant dient derhalve bij de controle op de bestedingen (zie voorafgaande punten) tevens de causale relatie te beoordelen met de te controleren periode en toekomstige perioden, en soms zelfs met reeds vroeger afgesloten boekjaren (vgl. de post "bijzondere lasten - of ook baten - van vorige boekjaren", die nog wel eens wordt aange troffen op resultatenrekeningen of in de toelichting daarop).

Voor zover de bestedingen geacht moeten worden de onderhanden zijnde periode of vroegere perioden te betreffen, dienen zij ten laste van de resultatenrekening over de huidige periode te worden gebracht. Voor zover de bestedingen toekomstige perioden betreffen dienen zij te worden geactiveerd op de balans per het einde van de onderhavige periode, waarbij zowel de presentatie (omschrijving van de post) als de waardering van de post aan de nodige eisen dient te voldoen. In de theorie ("Leer van de waarde en winst") en de praktijk zijn op dit gebied vele regels ontwikkeld, die hierbij in acht genomen dienen te worden. Zie ook hoofdstuk 9: De jaarrekening.

Naast wettelijke regelingen voor enkele bijzondere bedrijfstakken, zoals verzekeringsmaatschappijen, pensioenfondsen en kredietinstellingen, was er tot voor kort alleen een weinig zeggende regeling te vinden in het Wetboek van Koophandel. Op 1 mei 1971 is echter een nieuwe wet van kracht geworden die deze materie meer fundamenteel regelt voor de belangrijkste categorieën bedrijven, nl. de Wet op de Jaarrekening van ondernemingen.

De beoordeling van de causale relatie dient - met inachtneming van de theoretische verworvenheden, de wet en de conventies - plaats te vinden bij de controle van de bestedingen over de periode waarin de uitgaven zijn gedaan c.q. de verplichtingen zijn ontstaan.

Indien activering op eindbalans van de gecontroleerde periode van zekere bestedingen wordt goedgekeurd, houdt dit tevens in dat deze geactiveerde bestedingen een van de uitgangspunten zijn voor de accountantscontrole van de kosten die ten laste van de volgende periode(n) moeten worden gebracht.

De accountant zal nl. in iedere controleperiode moeten beoordelen welk deel van de reeds vroeger gedane bestedingen ten laste van de dan aan de orde zijnde te controleren periode moet worden gebracht. Anders geformuleerd: de controle op de juistheid van een deel van de kosten die ten laste van de resultatenrekening wordt gebracht doet de accountant aan de hand van de beginbalans (deze geactiveerde posten zijn nl. in het verleden reeds op andere wijze gecontroleerd), en of ook alle daarvoor in aanmerking komende kosten ten laste van de resultatenrekening van de gecontroleerde periode zijn gebracht wordt door de accountant wederom gecontroleerd door de geactiveerde bestedingen op de eindbalans op juistheid te controleren. (Dit laatste ziet nog even af van het volledigheidaspect van de controle op de schulden dat in 8.7. wordt behandeld).

Om de in de laatste alinea genoemde controle te kunnen uitvoeren dient de accountant veelal specificaties van de betrokken balansposten in het controledossier van de volgende te controleren periode op te nemen. Bekende voorbeelden zijn specificaties van de duurzame produktiemiddelen om de afschrijvingen te kunnen controleren, een lijst van transitorische posten om de afloop in de nieuwe periode te kunnen vaststellen, en voorraadlijsten ten behoeve van de verbandscontrole in de volgende periode.

7.5. Controle van de kosten, waarvan de uitgaven in het volgend jaar plaatsvinden

In 8.5.3. zal blijken dat een essentieel onderdeel van de verbandscontrole gericht op de juistheid van de uitgaven, de controle op de volledigheid van de schuldenverantwoording is. Het vaststellen van de volledigheid van de schulden is voorts van belang om de volledigheid te controleren van de kosten over de periode waarover verantwoording wordt afgelegd. In dit verband moet in het bijzonder worden gedacht aan transitorische passiva en te vormen voorzieningen. Indien deze immers niet volledig worden geboekt c.q. gevormd, dan zullen de kosten over de betreffende periode eveneens niet volledig zijn.

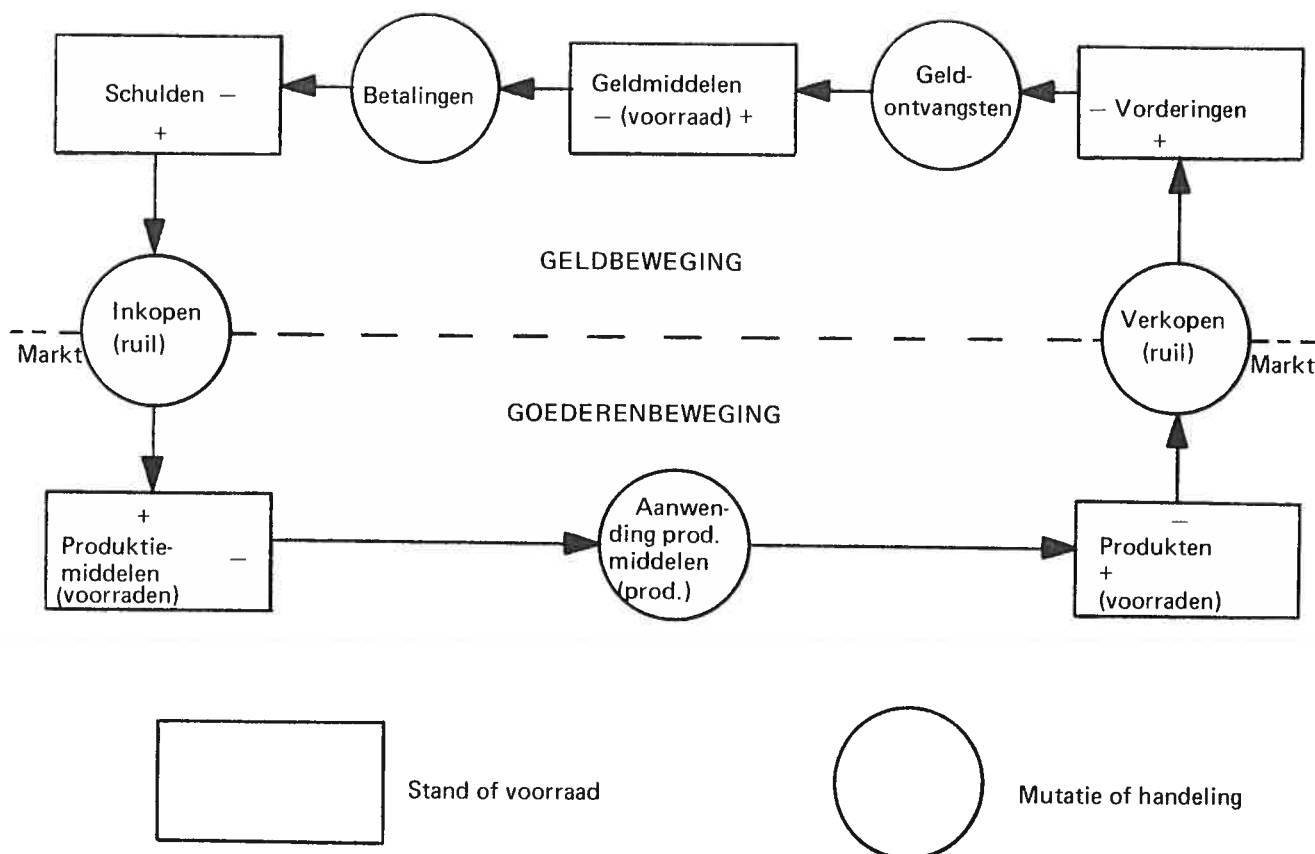
In 8.7. wordt de controle op de volledigheid van de schulden besproken.

HOOFDSTUK 8

De geldbeweging

8.1. Algemeen

Voor de duidelijkheid wordt hier het schema van de waardenkringloop dat in 6.1. is weergegeven nogmaals herhaald, omdat nu in dit hoofdstuk de andere helft van de waardenkringloop wordt besproken. De in genoemd punt aangegeven hoofdverbanden spelen ook nu weer een grote rol. Met name is daar gesteld dat afgezien van incidentele afwijkingen en frauduleuze onttrekkingen de ingaande goederen- en dienstenbeweging gelijkwaardig is aan de uitgaande geldbeweging, en omgekeerd dat de uitgaande goederenbeweging gelijkwaardig is aan de ingaande geldbeweging.

In deze afdeling worden de interne controle en de accountantscontrole met betrekking tot de geldbeweging besproken. Ook bij deze behandeling wordt in principe weer uitgegaan van een bedrijf waar de goederenbeweging een belangrijke en duidelijke plaats inneemt (dus met name een handelsonderneming of een industriële onderneming), zodat kan worden geabstraheerd van geldbewegingen met een bijzonder karakter zoals deze bijv. voorkomen bij financiële instellingen, warenhuizen en horecabedrijven.

8.2. De interne organisatie van de geldbeweging

Ook hier is geen algemene eis te formuleren ten aanzien van de interne organisatie. Hoever de eisen in een specifiek geval gaan met betrekking tot de functiescheidingen en de beperking van bevoegdheden van de onderscheidene functionarissen, hangt in hoofdzaak af van de volgende factoren:

- de omvang en de samenstelling van de geldbeweging. Indien er in verhouding tot de gehele geldstroom en absoluut gezien veel kasverkeer plaatsvindt, dan dienen bijv. verregaande eisen te worden gesteld aan de kassiersfunctie;

- de mate waarin er "natuurlijke" verbanden aanwezig zijn tussen de ingaande en uitgaande geldstromen enerzijds en andere waardenstromen in het bedrijf. Bijv. indien er contante verkopen van goederen tegen vaste verkoopprijzen plaatsvinden, dan is er een rechtstreeks verband aanwezig tussen de geldingang en de goederenuitgang; maar bij stortingen op spaarbankboekjes wordt er geen direct zichtbare tegenprestatie geleverd, waardoor de controle op de volledigheid van de geldingang op andere wijze moet worden geëffectueerd. Hiertoe zullen allereerst - hier niet te bespreken - een aantal interne organisatie- en controlemaatregelen moeten worden genomen;
- het aantal functionarissen dat het bedrijf op grond van de kwantitatieve omvang van de werkzaamheden in dienst moet hebben om het werk met betrekking tot de geldbeweging te kunnen doen. Naarmate er nl. meer mensen in dienst zijn, is het eenvoudiger om een groter aantal wenselijke functiescheidingen in het leven te roepen.

Hoewel in de praktijk derhalve een grote variatie in mogelijkheden voorkomt ten aanzien van de organisatie van de geldbeweging, kunnen enkele wenselijkheden toch wel algemeen worden geformuleerd.

1. De bewaring van gelden dient zoveel mogelijk in handen te worden gelegd van functionarissen die niet zelf over deze waarden mogen (kunnen) beschikken. Onder gelden wordt hier verstaan zowel kasgeld, alsook girale te goeden (bank- en girosaldi), waardepapieren zoals effecten, maar ook debiteurensaldi.
2. Voor het aangaan van financiële transacties dienen de bevoegdheden zeer uitdrukkelijk te worden vastgelegd. Hierbij dient het zo te zijn dat de zeer belangrijke beslissingen - bijv. aangaan van leningen, hypotheccair verbinden van onroerende goederen, emitteren van aandelen en obligaties - zijn voorbehouden aan de hoogste leiding, waarbij meestal bepaald zal zijn dat de beslissing collectief door meerdere functionarissen dient te worden genomen. Hierbij wordt meestal niet alleen de Directie betrokken, maar ook de Raad van Commissarissen of de Raad van Curatoren.
3. De bewaring van geld en waardepapieren en de beschikking hierover, dienen niet in handen te zijn van degenen die de debiteurenadministratie en de crediteurenadministratie bijhouden. Hierdoor vermindert nl. de mogelijkheid om te "slepen". Zoals reeds in 3.2.4. bij momentopnemingen naar voren is gekomen is "slepen": het bij herhaling te laat boeken van ontvangen waarden respectievelijk het bij herhaling te vroeg boeken van uitgegeven waarden, gepaard gaande met het onttrekken van die waarden aan het bezit van de gecontroleerde.
Het bij herhaling te laat boeken van ontvangsten c.q. te vroeg boeken van uitgaven kan in het algemeen alleen dan intern onopgemerkt gebeuren indien degene die zelf de ontvangsten en uitgaven verzorgt deze ook zelf in de debiteurenadministratie resp. crediteurenadministratie boekt.
(Hier wordt afgezien van de mogelijkheid van te laat verantwoorden van contante ontvangsten en te vroeg verantwoorden van betalingen die rechtstreeks ten laste van de kostenrekeningen worden gebracht. Dit komt aan de orde bij de kasopname in 8.4.2.). Immers alleen dan kan de betrokken functionaris de frauduleus geïnde c.q. betaalde posten bij herhaling onopgemerkt zodanig in de debiteuren- en crediteurenadministratie boeken, dat steeds de oude posten afgeboekt worden ten laste van nieuwe ontvangen posten, die dan ten onrechte nog enige tijd open blijven staan.
Daar de primaire verantwoordelijkheid m.b.t. het voorkomen en ontdekken van fraudes bij de leiding van het bedrijf zelf ligt, dient deze ook steeds zelf te zorgen voor het beveiligen van de waarden van het bedrijf, met name in dit geval voor de genoemde functiescheidingen. De accountantscontrole richt zich in de eerste plaats op de beoordeling van het systeem van interne controle en in de tweede plaats wordt het verband in de geldbeweging ook zelfstandig gecontroleerd, waarbij grotere gebreken ook aan het licht zullen komen (zie volgende punten).
4. Indien er sprake is van kasverkeer van enige omvang, dient de leiding er voor te zorgen dat er een goede instructie voor de kassier is. In deze instructie dienen een groot aantal punten geregeld te zijn, zoals: maximum kasgeld, welk geld geaccepteerd mag worden (vreemde valuta, cheques e.d.), kasopnamen (kasopnameboekje), melden kasverschillen, registratie van ontvangsten en uitgaven, enz.
5. Er dient een goede interne organisatie met betrekking tot de inning van vorderingen te zijn. Met name dienen achterstallige vorderingen regelmatig te worden gemaand of eventueel in handen te worden gegeven van een interne afzonderlijke incasso-afdeling; zeer lang openstaande posten zullen meestal in handen worden gegeven van een externe instantie (incassobureau, deurwaarder).
6. De ontvangst van waarden (bijv. cheques) dient goed georganiseerd te zijn, bijv. door voor te schrijven dat de post steeds door twee personen moet worden geopend, en dat ontvangen waarden in een apart register worden vastgelegd. Voor uitvoeriger beschouwingen met betrekking tot de interne organisatie van de geldbeweging wordt verwezen naar Prof. Starreveld: "Leer van de administratieve organisatie", deel I: Algemene grondslagen, en deel II: Typologie der toepassingen.

8.3. Analyse van de geldbeweging (op kasbasis)

De geldbeweging is in zijn eenvoudigste vorm (d.w.z. dat het ontstaan van vorderingen en schulden in de tijd samenvalt met de ontvangsten en uitgaven) als volgt te "formuleren":

Beginsaldo liquide middelen + ontvangsten - uitgaven = Eindsaldo liquide middelen
of verkort: $BS + \text{Ontv.} - \text{Uitg.} = ES$

Het zal geen betoog behoeven dat zowel de vaststelling van de juistheid (aanwezigheid) als de volledigheid van de verantwoording der liquide middelen onderdeel moet uitmaken van de accountantscontrole in het geval van een algemeen onderzoek. Immers de liquide middelen vormen op de balans een zeer belangrijk gegeven voor de beoordeling van de liquiditeit van de ondernemingen, en dienen derhalve juist op de balans te worden gepresenteerd en gewaardeerd, zonder dat deze post grote toleranties in het oordeel van de accountant toelaat. Een ander aspect is dat deze waarden algemeen begeerd worden en zeer gemakkelijk in andere waarden omzetbaar zijn, zodat de accountant ook uit oogpunt van beveiliging van de waarden van het bedrijf zich hierover een oordeel moet vormen, nl. ter toetsing van de effectiviteit van de interne organisatie op deze punten.

De juistheid (aanwezigheid) van het eindsaldo van de liquide middelen (en tussentijds als toets van de interne controle) wordt door de accountant vastgesteld door middel van momentopnemingen.

De volledigheid van de verantwoording van de liquide middelen kan de accountant alleen vaststellen door middel van verbandscontrole, en wel als volgt:

$BS + \text{Ontv.} - \text{Uitg.} = ES$
 $- \quad - \quad + \quad \leftarrow \square$ richting van de controle.

Het beginsaldo liquide middelen (BS) is het eindsaldo van de vorige periode, en wordt derhalve gecontroleerd door verbandscontrole in de voorafgaande periode.

De negatieve controle van de ontvangsten komt tot stand door rechtstreeks verband te leggen met de verkopen (er wordt derhalve van uitgegaan dat er alleen ontvangsten plaatsvinden uit hoofde van contante verkopen).

De verkopen dienen gecontroleerd te worden zoals in 6.9. is beschreven met gebruikmaking van het verband in de goederenbeweging. De positieve controle van de uitgaven vindt plaats door de uitgaven te controleren met bewijsstukken waaruit blijkt dat de tegenprestatie is ontvangen, dat de uitgave doelmatig voor het bedrijf is gedaan, en dat de beslissing tot de transactie door een bevoegde functionaris is genomen (zie hoofdstuk 4) (er wordt van uitgegaan dat iedere geleverde prestatie direct door het bedrijf wordt gehonoreerd met betaling).

In dit punt is derhalve uitgegaan van vereenvoudigende veronderstellingen die bij de meeste bedrijven slechts voor een klein deel van de geldbeweging werkelijkheidswaarde hebben. Hoewel de conclusies ook gelden voor de geldbeweging, voor zover er wel debiteuren- en crediteurenadministratie nodig is, dienen hierop toch belangrijke aanvullingen te worden gegeven.

Deze worden gegeven in 8.5. e.v.

8.4. Controle op de aanwezigheid van de liquide middelen

De liquide middelen bestaan in het algemeen uit:

- Bank- en girotegoeden
- Kasgeld
- Beleggingen

8.4.1. Bank- en girotegoeden

Ten aanzien van de aanwezigheid van bank- en girotegoeden, kan worden opgemerkt dat indien het gaat om tegoeden bij zgn. prima bankinstellingen (dit zijn instellingen die algemeen bonafide geacht worden), de accountant kan uitgaan van het saldo dat het laatste dagafschrift van de te controleren periode aangeeft. Het vaststellen dat inderdaad het betrokken dagafschrift de laatste is, gebeurt door te controleren of het opvolgende dagafschrift inderdaad in de nieuwe te controleren periode hoort. Een algemeen toegepast middel is om het gecontroleerde bedrijf een saldo-opgave van de betrokken bank- en giro-instellingen te laten vragen, die ons rechtstreeks wordt toegezonden (sinds enige tijd wordt een zgn. standaard bankverklaring gebruikt; zie 8.7.3.8.). Dit is niet alleen een middel om het bank- c.q. girosaldo te controleren, maar tevens een doelmatig middel om de door de bankinstelling gehanteerde bevoegdheden (procuraties) te leren kennen, alsmede eventuele andere bij de bank geregistreerde rechten en verplichtingen van het gecontroleerde bedrijf (bijv. garantieverplichtingen, nog niet afgewikkelde valuta-termijn-affaires, geopende documentaire kredieten).

8.4.2. Kasgeld

Controle op het aanwezige kasgeld is een bijzonder probleem. Kasgeld is immers een waardepapier aan toonder dat algemeen als betaalmiddel wordt geaccepteerd. Zoals reeds in 8.2. werd besproken dient de interne organisatie dan ook - bij enige omvang van het kasverkeer - zodanig te zijn dat de bewaarder van het geld (kassier) in geen geval over het geld mag beschikken. Zelfs is het zo, dat als er frequent kasontvangstten voorkomen, er bijzondere maatregelen nodig zijn om de volledige verantwoording van de ontvangsten te waarborgen (bijv. creatieregister voor de kwitanties c.q. aanmelding en registratie van de wens tot betaling bij een afzonderlijke functionaris; kasregister). De accountantscontrole bestaat nu in de eerste plaats uit het beoordelen van de interne organisatie. Wordt deze voldoende geacht, dan blijft over de rechtstreekse controle van de kas. Deze controle dient in drie fasen te verlopen (nog steeds onder de veronderstelling dat het kasverkeer van enige omvang is):

- controle door de kassier zelf. Deze dient terstond alle kasmutaties in het zgn. kladkasboek te registreren. De kassier dient zeer regelmatig (bijv. dagelijks) het saldo volgens het kladkasboek te vergelijken met het werkelijk aanwezige kasgeld (registreren in een zgn. opnameboekje). Bij afwijkingen (tekorten of overschotten) dient de kassier dit direct aan zijn chef te melden;
- controle door een interne functionaris, die in de organisatie onafhankelijk van de kassier staat, en ook verder niet direct bij het geldverkeer is betrokken. Deze interne kasopnamen dienen met enige frequentie op onverwachte momenten plaats te vinden. Van de opname wordt een kasprotocol (proces-verbaal) gemaakt, dat zowel door de controlerende functionaris als door de kassier wordt ondertekend;
- accountantscontrole. Deze bestaat uit het kennis nemen van de kasinstructie en van de bovengenoemde interne kasprotocollen. Een belangrijk onderdeel van de accountantscontrole is het op een onverwacht moment zelf opnemen van de kas. In 3.1.6. (simultaneïteit van controlewaarnemingen) is er reeds op gewezen dat het steeds nodig is om verschillende kassen tegelijkertijd op te nemen, als het mogelijk is dat het tekort uit de ene kas met geld uit de andere kas tijdelijk wordt aangezuiverd (bijv. 1 persoon heeft twee kassen onder zich). Het aangetroffen kassaldo dient in ieder geval aan te sluiten met het saldo van het klad-kasboek. Voorts wordt het saldo aangesloten met het grootboek, door uitgaande van het laatst bekende grootboeksaldo, alle nog niet in het grootboek geboekte mutaties integraal te controleren met de bewijsstukken en deze mutatiereeksen na te tellen. Er dient daarbij scherp te worden gelet op de tijdigheid van de verantwoording van de mutaties (ontvangsten en uitgaven) omstreeks de opnamedatum. Het is anders nl. denkbaar dat er na de opname ontvangsten worden geboekt die in feite kort voor de kasopname binnen zijn gekomen (normale ontvangsten, maar ook bijv. disposities bij bank en/of giro) en dat uitgaven kort voor de opname als zodanig worden geboekt maar pas na de opname werkelijk worden gedaan (bijv. een storting bij de bank of giro, die op het moment van de kasopname onderweg heet te zijn, maar in werkelijkheid kort na de opname wordt gedaan). Tot de afwerking van de kasopname behoort derhalve niet alleen het natellen van het kasgeld en het aansluiten aan het grootboeksaldo, maar ook het controleren van de kasmutaties voor en na de kasopname, en de controle van disposities en stortingen bij de bank en de giro zeer kort voor en na de kasopname. Zie ook de Handleiding Van Dien+Co sectie 4.2., onderdeel 2.2.3.

8.4.3. Beleggingen

Ter completering van het voorgaande dient er nog op te worden gewezen dat indien er in het bedrijf beleggingen aanwezig zijn, die qua karakter dicht bij de liquide middelen staan (bijv. ter beurze verhandelbare effecten), deze analoog aan het bovenstaande gecontroleerd dienen te worden. Dit kan bijv. inhouden dat er een opgave door de bank wordt verstrekt of dat de effecten door de accountant dienen te worden opgenomen. Een belangrijk verschilpunt met kasgeld is dat de effecten dikwijls beter te identificeren zijn (aard, soort en nummer) en dat de mantels en de coupon- of dividendbladen dikwijls gescheiden bewaard kunnen worden. Met deze korte aanduiding wordt volstaan, hoewel de controleproblemen op dit punt geenszins uitputtend zijn behandeld. (bijv. een belangrijk probleem kan in dit verband zijn de controle op de volledigheid van de opbrengsten van de beleggingen).

8.5. Debiteuren en crediteuren, alsmede andere verplichtingen

8.5.1. Algemeen

In 8.3. is de eenvoudigste formule van de geldbeweging naar voren gebracht, die als volgt luidde:

$$BS + \text{Ontv.} - \text{Uitg.} = \text{ES.}$$

Deze formule die alleen betrekking heeft op de liquide middelen dient nu met betrekking tot de ontvangsten (Ontv.) en de uitgaven (Uitg.) uitgebreid te worden om de werkelijkheid te kunnen weergeven. Hiertoe worden twee formules toegevoegd:

Ten aanzien van de debiteuren: $BS \text{ (deb.)} + \text{Verkopen} - ES \text{ (deb.)} = \text{Ontv.}$

Ten aanzien van de crediteuren: $BS \text{ (cred.)} + \text{Inkopen} - ES \text{ (cred.)} = \text{Uitg.}$

Deze twee formules zullen nu afzonderlijk worden besproken.

8.5.2. Debiteurenontvangsten

De accountantscontrole richt zich ten aanzien van de ontvangstenverantwoording in hoofdzaak op de volledigheid van de ontvangsten binnen de te controleren periode. Na analogie van de analyse die in hoofdstuk 6 met betrekking tot de goederenbeweging is gegeven, kan hier worden gesteld dat, om de volledigheid van de ontvangstenverantwoording te controleren, verband gelegd dient te worden met de verkopen en met de debiteurensaldi per het begin en het eind van de te controleren periode. Na bestudering van de verbandscontrole die gebruikmaakt van het verband in de goederenbeweging (zie 6.3.) zal het duidelijk zijn dat de negatieve controle van de ontvangsten plaatsvindt door middel van negatieve controle van het beginsaldo debiteuren en de verkopen en een positieve controle van het eindsaldo crediteuren. Dit is in formule als volgt weer te geven:

$$BS \text{ (deb.)} + \text{Verkopen} - ES \text{ (deb.)} = \text{Ontv.}$$

$\quad - \quad \quad - \quad \quad + \quad \leftarrow \boxed{-}$
richting van de controle

De negatieve controle van het beginsaldo van debiteuren is - evenals mutatis mutandis bij de negatieve controle van de beginvoorraad bij de goederenbeweging het geval was - het spiegelbeeld van de verbandscontrole op de ontvangsten, als volgt:

$$BS \text{ (deb.)} + \text{Verkopen} - \text{Ontv.} = ES \text{ (deb.)} = BS \text{ (deb.) nieuwe periode}$$

$\quad - \quad \quad - \quad \quad + \quad \leftarrow \boxed{-} \quad \leftarrow \boxed{-}$
richting van de controle

Het enige nieuwe element in deze verbandscontrole is de positieve controle van de ontvangsten (Ontv.) In het algemeen mag worden aangenomen, dat de ontvangsten niet hoger worden verantwoord dan ze in werkelijkheid zijn (afgezien van verschuivingen van de ene periode naar een andere). Derhalve kan de juistheid (in enge zin) van de ontvangstenverantwoording in totaliteit zonder controle worden aangenomen. De negatieve controle van het beginsaldo debiteuren vindt dus plaats als bijproduct van de volkomen controle van de rekening over de voorafgaande periode.

De negatieve controle op de verkopen is uitvoerig besproken in hoofdstuk 6, en behoeft hier dus geen verdere aandacht te krijgen.

Als sluitstuk van de negatieve controle op de ontvangsten blijft derhalve over de positieve controle op het eindsaldo debiteuren. Deze controle wordt uitvoerig besproken in 8.6.

8.5.3. Crediteurenbetalingen

Met betrekking tot de uitgaande geldbeweging wordt de hoofdrichting van de accountantscontrole in het algemeen bepaald door de tendens dat de uitgaven eerder hoger worden verantwoord dan de werkelijkheid is, dan lager. Met andere woorden het vaststellen van de juistheid van de uitgaven is primair voor de accountantscontrole. Nu het ontstaan van de schuld niet meer samenvalt met de uitgave kan de positieve controle van de uitgaven alleen plaatsvinden door via de mutaties op de crediteurenrekeningen verband te leggen met de inkopen. Dit verband ziet er nu als volgt uit:

$$BS \text{ (cred.)} + \text{Inkopen} - ES \text{ (cred.)} = \text{Uitg.}$$

$\quad + \quad \quad + \quad \quad - \quad \leftarrow \boxed{+}$
richting van de controle.

De positieve controle op het beginsaldo crediteuren wordt wederom verkregen uit het spiegelbeeld van de verbandscontrole van de uitgaven in de voorafgaande (gecontroleerde) periode als volgt:

$$BS \text{ (cred.)} + \text{Inkopen} - \text{Uitg.} = ES \text{ (cred.)} = BS \text{ (cred.) nieuwe periode}$$

$\quad + \quad \quad + \quad \quad - \quad \leftarrow \boxed{+} \quad \leftarrow \boxed{+}$
richting van de controle.

In deze formule verschijnt als nieuw element de negatieve controle op de uitgaven. Zoals reeds is uiteengezet heeft in het algemeen in het kader van de algemene controle niet te worden gevreesd dat er - zeker niet onopgemerkt - minder uitgaven worden verantwoord dan er zijn gedaan, zodat de volledigheid van de uitgavenverantwoording mag worden aangenomen. De positieve controle van het beginsaldo crediteuren volgt derhalve uit de verbandscontrole van het eindsaldo crediteuren in de afgelopen periode.

De positieve controle van de inkopen (in ruime zin op te vatten; ook "kosten" inkopen vallen hieronder voor zover deze inkopen via de crediteurenrekeningen worden geboekt) is reeds beschreven in 6.6. en 6.7. en hoofdstuk 7.

Deze controle bestaat in het algemeen uit de controle van de inkopen met bewijsstukken, waarbij de materiële controle inhoudt dat wordt vastgesteld dat de tegenprestatie (bijv. goederenontvangst) inderdaad is geleverd en dat deze doelmatig in het bedrijfsbeheer past, en waarbij de formele controle inhoudt dat de interne voorschriften zijn nageleefd, met name of de overeenkomsten door bevoegde functionarissen zijn aangegaan. Blijft als sluitstuk van deze verbandscontrole over, de negatieve controle van het eindsaldo crediteuren. Deze controle wordt in 8.7. behandeld.

8.5.4. Betalingswijze van debiteuren en crediteuren

Een versteviging van de controle op de geldbeweging wordt verkregen indien en voor zover de betalingen en ontvangsten door overschrijvingen per bank- en/of giro-instelling plaatsvinden. In deze gevallen kan door een controle op de aansluiting van de rekening-courant afschriften van de betrokken bank- en girorekeningen, zekerheid worden verkregen met betrekking tot het feit of alle mutaties in de geldbeweging inderdaad in het grootboek en eventueel in het subgrootboek zijn geboekt.

De aansluiting tussen de opeenvolgende rekening-courant overzichten wordt gecontroleerd door controle op de aansluitende nummering, indien de dagafschriften door de bank- of giro-instellingen worden genummerd, of door middel van controle op de aansluitende datering, wanneer op ieder rekening-courant overzicht de datum van het vorige overzicht staat vermeld. Eenvoudige aansluiting van de overeenkomstige begin- en eindsaldi van de rekening(en) is niet voldoende, daar dan elkaar opheffende debet- en creditmutaties onopgemerkt buiten de verantwoording kunnen worden gehouden.

8.6. De controle van debiteurensaldi

8.6.1. Algemeen

Zoals we reeds in het voorgaande hebben gezien is de controle op de juistheid van het debiteurensaldo een essentieel onderdeel van de verbandscontrole die nodig is om de volledigheid van de ontvangsten te controleren. Voorts komen er veelvuldig vorderingen voor die niet het gevolg zijn van verkooptransacties, bijv. vorderingen op werknemers wegens voorschotten en leningen, vorderingen op andere tot het concern behorende ondernemingen, schadeclaims. Voor zover deze vorderingen ontstaan zijn uit vroegere bestedingen, dient het ontstaan bij de controle op deze bestedingen te zijn gecontroleerd en vastgelegd. Voor alle soorten vorderingen geldt dat het bestaan en de waardering (niet alle vorderingen zijn volwaardig) per de balansdatum gecontroleerd dienen te worden, ten behoeve van de presentatie van de debiteurenpost(en) in de balans.

De accountant kent twee hoofdtechnieken om de vorderingen op een bepaald moment te verifiëren, t.w.:

- De afloopcontrole
- Rechtstreekse bevestiging van de individuele debiteurensaldi door de schuldenaren (saldobiljetten en rekening-overzichten).

Alvorens deze technieken te bespreken, wordt er op gewezen dat deze technieken vrijwel altijd samen worden toegepast, waarbij de ene dan een aanvulling is op de andere. Wat de hoofdtechniek is en wat als aanvulling dient te worden gezien, hangt af van omstandigheden die bij de afzonderlijke bespreking van deze technieken naar voren zullen komen.

8.6.2. De afloopcontrole

De filosofie van dit controlemiddel is, dat het bestaan van een vordering op een bepaald tijdstip vast komt te staan door het saldo te verifiëren met de betalingsstukken die op een later tijdstip (nl. ten tijde van de betaling) van de schuldenaar worden ontvangen.

Ten aanzien van de "bewijskracht" van de betalingsstukken zijn enige opmerkingen te maken.

Het zal duidelijk zijn dat de betalingsstukken bij kasontvangsten interne stukken zijn, die voor de externe accountant weinig zekerheid geven dat de betaling inderdaad door de daarop vermeld staande (natuurlijke of rechts-) persoon is verricht. Deze onzekerheid maakt het mogelijk dat eventueel "slepen" (zie 8.2. en 3.2.4.) met ontvangsten door dit controlemiddel niet wordt ontdekt. Met betrekking tot de externe documenten zou het eveneens voorbarig zijn, te concluderen dat deze wel altijd zekerheid kunnen bieden omtrent de juiste identiteit van de betaler. Met name indien er op bank- en girorekeningen van het gecontroleerde bedrijf stortingen plaatsvinden in plaats van overschrijvingen, staat de identiteit van de betaler evenmin vast, daar in het algemeen bij storten niet naar de identiteit van de betaler wordt geïnformeerd.

Voor zover er door de betalers gebruik is gemaakt van overschrijvingen op de bank- of girorekeningen van het bedrijf, staat de identiteit van de betaler wel voldoende vast, omdat deze stukken door de bank of giro tevens als opdracht worden gebruikt om de betaling van de rekening van de afzender af te schrijven. Geconcludeerd moet dan ook worden dat alleen overschrijvingen betekenis hebben voor de afloopcontrole.

Een belangrijk punt bij de uitvoering van de afloopcontrole is dat vastgesteld moet worden of de betaling waarnaar in de debiteurenadministratie wordt verwezen als voldoening van een bepaalde vordering, ook inderdaad op deze vordering betrekking heeft. Dit is zeer eenvoudig indien de betaler op het overschrijvingsformulier de posten duidelijk identificeert (factuurnummers en -data). Bij minder duidelijke identificatie dient er tevens op te worden gelet of de betaling binnen de toegestane krediettermijn is verricht.

Staat een bepaalde post al zeer lang open zonder dat betaling is gevolgd, dan dient de correspondentie met de schuldenaar en/of met het incassobureau of de deurwaarder te worden gelezen.

De vorderingen die aflopen anders dan door betalingen (b.v. door overboekingen per memoriaal) dienen kritisch te worden bekeken, zowel wat betreft de formele aspecten (fiattering) als de materiële aspecten (motivering).

8.6.3. Rechtstreekse bevestiging van de individuele debiteurensaldi door de debiteuren (saldobiljetten en rekeningoverzichten)

Vooropgesteld moet worden dat indien met succes afloopcontrole kan worden toegepast, deze op zichzelf de voorkeur verdient boven het verzenden van rekeningoverzichten of saldobiljetten. Door middel van afloopcontrole krijgt de accountant nl. mede een oordeel over de volwaardigheid (inbaarheid) van de openstaande posten op het gekozen tijdstip, en daarmee over de waardering van het debiteurensaldo. Door het laten bevestigen van de openstaande saldi verkrijgt de accountant alleen een oordeel over het bestaan van de vorderingen. Voor wat betreft het oordeel over de waardering dient de accountant dan op andere middelen terug te vallen, t.w. een aanvullende afloopcontrole, achterstandslijsten, ervaringscijfers met betrekking tot de inbaarheid van het gehele debiteurenbestand en het lezen van correspondentie met individuele debiteuren en eventueel met incassobureaus of deurwaarders.

Na het voorgaande dringt de vraag zich op, wanneer dan toch het versturen van saldobiljetten of rekeningoverzichten de voorkeur verdient boven afloopcontrole. Deze voorkeur c.q. enige mogelijkheid bestaat in de volgende gevallen:

- het tijdstip van rapporteren ligt zo kort na het tijdstip per wanneer de debiteurensaldi gecontroleerd worden, dat afloopcontrole niet mogelijk is, omdat er in zo'n kort tijdsverloop nauwelijks "afloop" van posten mag worden verwacht. In dergelijke gevallen is er soms de mogelijkheid dat de debiteurencontrole per een andere datum plaatsvindt dan de balansdatum. Hiertoe moeten dan wel hoge eisen worden gesteld aan de interne controle (zie hieronder).
- het is onmogelijk om de identiteit van de betaler onomstotelijk vast te stellen aan de hand van de betalingsdocumenten, met name bij debiteuren die betalen per kas of door middel van bank- of girostortingen; dan wel de betalingsdocumenten ontbreken, e.d.
- het is onmogelijk om afloopcontrole toe te passen op individuele debiteurenrekeningen die een rekening-courant karakter hebben. Deze rekeningen lopen nl. principieel nooit af. Een voorbeeld is bijv. de verhouding van veel bedrijven ten opzichte van een schadeverzekeringsbedrijf. In zo'n geval komt het nl. voor dat het bedrijf zowel schuldeiser (schadeclaims) als schuldenaar (premiebetaling) is, terwijl de vorderingen en schulden gewoonlijk met elkaar worden verrekend.

Een andere mogelijkheid is dat de debiteur a conto-betalingen doet, waardoor niet is vast te stellen op welke post(en) deze betalingen precies betrekking hebben.

Na de toepassingsmogelijkheden te hebben vastgesteld dient de techniek van de saldobevestigingen te worden besproken. Essentieel voor de uitvoering van deze controle is de eis, dat gewaarborgd moet zijn dat wij inderdaad een rechtstreekse saldobevestiging ontvangen van de desbetreffende debiteur. Hiertoe dient in de eerste plaats gezorgd te worden dat de debiteur het verzoek om saldobevestiging inderdaad ontvangt.

Anders zou het immers mogelijk zijn dat wij een saldobestorting ontvangen, die geheel akkoord is, van een ander dan de debiteur, teneinde een gebrek in de administratie te camoufleren. De belangrijkste waarborg is derhalve te vinden in een juiste regeling van de verzending van de rekeningoverzichten of saldobiljetten. Gebruikelijk is dat de te verzenden brieven en overzichten door personeel van het gecontroleerde bedrijf worden vervaardigd aan de hand van hun adressenmateriaal en de door het bedrijf vervaardigde saldolijst uit de debiteurenadministratie. Daarna nemen wij de saldolijst (of een kopie daarvan) en de vervaardigde brieven en overzichten in ontvangst en geven deze niet meer uit handen. De saldolijst wordt door ons nageteld en het totaal wordt aangesloten met het grootboek. Hierna worden de individuele saldi volgens de saldobiljetten of rekeningoverzichten gecontroleerd aan de hand van de saldolijst. Dan volgt een zeer belangrijk punt, nl. het controleren door ons van de adressen van de debiteuren aan de hand van zo objectief mogelijk vaststaande gegevens, bijv. door vergelijking met de adressen in een recent telefoonboek, e.d.

Nadat alles in orde is bevonden, kan verzending per post plaatsvinden. Ook deze ter post bezorging dient geheel door ons zelf te gebeuren, en mag nooit worden overgelaten aan personeel van het gecontroleerde bedrijf. In uitzonderingsgevallen kan het zelfs aanbeveling verdienen om voorzichtig te zijn in de keuze van de plaats waar de brieven op de post worden gedaan, nl. in die gevallen dat de mogelijkheid bestaat dat de brieven door personeelsleden van de cliënt onderschept worden wegens bijzonder nauwe relaties met het P.T.T.-personeel ter plaatse.

Het zal geen nader betoog behoeven dat duidelijk in de begeleidende brief en op het saldobiljet resp. rekening overzicht tot uitdrukking moet zijn gebracht dat de bevestiging van het saldo en eventuele opmerkingen rechtstreeks naar ons kantoor dienen te worden gestuurd en dus niet naar het gecontroleerde bedrijf.

Deze procedure wordt vergemakkelijkt door gebruikmaking van gefrankeerde retour enveloppen, voorzien van het adres van ons kantoor.

Er zijn in beginsel twee manieren waarop de saldobestorting kan worden gevraagd. Deze methoden worden aangeduid als de negatieve resp. de positieve methode van saldobestorting. Bij de negatieve methode wordt gevraagd om alleen dan te antwoorden indien de debiteur het niet of niet geheel eens is met de verstrekte opgave.

Indien binnen een bepaalde (in het overzicht genoemde) tijd geen bericht is ontvangen, wordt aangenomen dat de debiteur met de opgave akkoord gaat. Deze methode wordt dikwijls toegepast ten behoeve van de interne controle bij banken.

Bij de positieve methode wordt in ieder geval om antwoord verzocht, ook als men wel akkoord gaat met de opgave. Deze methode geeft een grotere zekerheid met betrekking tot het bestaan van de vorderingen dan de negatieve methode. In dit geval wordt nl. gestreefd naar 100% antwoorden (respons). Dit houdt in dat de debiteuren die na een bepaalde vastgestelde tijd nog niets van zich hebben laten horen een rappelbrief krijgen waarin zij opgewekt worden alsnog hun saldo te bevestigen dan wel hun opmerkingen ter kennis van de accountant te brengen.

Indien er uiteindelijk geen antwoord komt, dient de desbetreffende post op andere wijze te worden geverifieerd. met name bijvoorbeeld door alsnog afloop- en/of ontstaanscontrole (zie 8.6.2.) toe te passen, al of niet gecombineerd met de beoordeling van het gehele verloop van de debiteurenrekening (zie hieronder). Bij langdurige achterstand dient ook nu de correspondentie met het incassobureau of de deurwaarder te worden gelezen.

De laatste vraag die hier wordt behandeld met betrekking tot de techniek van de saldobestorting, betreft de keuze tussen het gebruik van een saldobiljet dan wel een rekening-overzicht. Het verschil tussen beide is dat het saldobiljet alleen het saldo per de gekozen datum weergeeft, terwijl het rekening-overzicht tevens een specificatie van het saldo geeft. Indien alleen het oog gericht wordt op de perfectie van het controlemiddel, verdient het rekening-overzicht zonder meer de voorkeur boven het saldobiljet. Immers door de aanwezigheid van de specificatie van het saldo kan de debiteur niet alleen het saldo verifiëren, maar tevens de mutaties die tot het saldo hebben geleid. Dit heeft twee voordelen, nl. indien de saldi in de debiteurenadministratie van de cliënt en de crediteurenadministratie van de schuldenaar overeenstemmen kan het nog zijn dat er verschillen zijn in de mutatiereeksen die elkaar toevalligerwijze compenseren; indien de saldi niet overeenstemmen kan de debiteur tevens de oorza(a)k(en) van de afwijking opsporen en dit in zijn opmerkingen verwerken. Bij het gebruiken van saldobiljetten komt het dikwijls voor dat er saldobiljetten worden terugontvangen waarop alleen het afwijkende saldo volgens de debiteur wordt vermeld, zodat er - indien de afwijking enigermate belangrijk is - veelal nog verder gecorrespondeerd moet worden om tot overeenstemming te komen.

Is het rekening-overzicht vanuit controle-oogpunt derhalve steeds te prefereren, dan moet toch in ogenschouw worden genomen dat het maken van rekening-overzichten of gespecificeerde saldo-opgaven in vele gevallen beduidend meer werk meebrengt voor het personeel van de cliënt dan het maken van saldobiljetten waarop alleen het eindsaldo vermeld is.

8.6.4. Beoordeling van de individuele debiteurenrekeningen

Omdat de genoemde controlemiddelen, afloopcontrole en saldobevestigingen de vorderingen slechts op een moment verifiëren, is het dikwijls aan te bevelen om deze controles aan te vullen met beoordeling van de individuele debiteurenrekeningen. Hierdoor wordt nl. een aanvullend oordeel verkregen over de werking van het systeem van interne controle gedurende de te controleren periode. Bij deze beoordeling dient - hoewel de opsomming niet volledig kan zijn - met name op de volgende punten te worden gelet:

- houdt de debiteur zich aan de geldende krediettermijn of wordt deze dikwijls overschreden?
- wordt het in het algemeen of per debiteur vastgestelde maximale krediet niet overschreden?
- is er een min of meer regelmatige opvolging van debiteringen wegens verkopen en crediteringen wegens betalingen?
- worden de debiteurenkaarten regelmatig afgeletterd?
- komen er veel kasbetalingen voor? zo ja, is dit niet te verminderen door de debiteuren te verzoeken om de bedragen over te schrijven op bank- of girorekening?
- is de boeking van zowel debet- als creditmutaties in de debiteurenadministratie voldoende bij?
- crediteringen van de debiteurenrekeningen anders dan wegens betalingen, bijv. overboekingen per memoriaal, dienen kritisch te worden bekeken, zowel wat betreft de formele aspecten (voorgeschreven fiattering) als de materiële aspecten (de motivering).

8.6.5. Keuze van het controlemoment

Een laatste aspect dat hier wordt behandeld, is de keuze van de datum per wanneer de controle van de vorderingen plaatsvindt. Een zekere analogie is hier op te merken met de fysieke opname van goederenvoorraden (zie 6.5.). De mogelijkheden van verschuiving tussen verschillende groepen debiteuren en individuele debiteuren, komen nu echter nog duidelijker naar voren dan bij de goederenvoorraden. Immers een verschuiving is nu zeer eenvoudig te bereiken, nl. door een overboeking binnen de debiteurenadministratie.

Er zijn nu de volgende mogelijkheden ten aanzien van de uitvoering van de momentopneming van de debiteuren (door middel van afloopcontrole of saldobevestiging), te weten:

- a. integrale momentopneming van de debiteurensaldi per de balansdatum;
- b. partiële momentopneming van de debiteurensaldi per de balansdatum;
- c. integrale of partiële momentopneming van de debiteurensaldi per een andere datum dan de balansdatum.

Sub a. Dit zal na het voorgaande geen toelichting behoeven.

Sub b. Evenals bij de partiële waarnemingen van de goederenvoorraden, geldt ook hier dat alleen een mathematische steekproef voldoende kwantificeerbare informatie over het gehele debiteurensaldo kan opleveren. Voor een nadere bespreking van enkele aspecten wordt verwezen naar 3.3. en 6.5. Er kunnen ten aanzien van de toepassing van steekproeven bij de debiteurencontrole nog twee aanvullende opmerkingen worden gemaakt. In de eerste plaats wordt er op gewezen dat bij toepassing van de guldenrangnummERMETHODE de betrouwbaarheid/nauwkeurigheid-combinatie die men op statistische gronden bepaalt, in werkelijkheid vaak belangrijk gunstiger is, doordat nu eenmaal gehele posten worden gecontroleerd waarvan de aselect aangewezen guldens deel uitmaken. Dit voordelige effect kan echter niet exact gekwantificeerd worden. In de tweede plaats kan het zinvol zijn om de mathematische steekproef aan te vullen met een andere (niet mathematische) partiële waarneming, een zgn. kritische steekproef. Deze posten kunnen bijv. gekozen worden op grond van de hierboven reeds beschreven (aanvullende) beoordeling van de individuele debiteurenrekening of op andere wijze (bijv. de ervaring van voorgaande controles), en zal zich richten op posten waarin men "narigheid" verwacht.

Sub c. Evenals bij de voorraadopnamen per een andere datum dan de balansdatum (zie 6.5.), dient als uitgangspunt te worden genomen dat een oordeel gevormd dient te worden over het openstaande debiteurensaldo per de balansdatum. De interne organisatie moet derhalve aan een aantal voorwaarden voldoen, om het gecontroleerde debiteurensaldo per een andere datum te kunnen extrapoleren tot de balansdatum. Met andere woorden, het systeem van interne controle en de werking daarvan moeten voldoende zijn, om er ten behoeve van de accountantscontrole op zodanige wijze gebruik van te kunnen maken. Met name moet de interne controle van zodanige kwaliteit zijn, dat er tussen de peildatum en de balansdatum geen onopgemerkte verschuivingen tussen debiteuren en andere waarden in het bedrijf kunnen plaatsvinden. In ieder geval moet aan de in 8.2. genoemde wenselijkheden in hoge mate voldaan zijn; daarenboven is het voorwaarde dat er intern periodieke balansen en resultatenoverzichten worden vervaardigd die snel genoeg worden opgeleverd en van goede kwaliteit zijn.

Alleen dan is het voor de accountant mogelijk om het verloop van debiteuren en andere waarden voldoende te kunnen beoordelen door middel van cijferbeoordeling, zonodig aangevuld met andere controlewaarnemingen. Zie ook de Handleiding Van Dien+Co sectie 4.2., onderdeel 3.3.

8.7. De controle van crediteuren en andere verplichtingen

8.7.1. Algemeen

De vaststelling van de juistheid van het crediteurensaldo per de balansdatum komt tot stand door middel van de verbandscontrole zoals deze in 8.5.1. is beschreven. Zoals we ook in dit punt hebben gezien is de controle op de volledigheid van de schuldenverantwoording een essentieel onderdeel van de verbandscontrole gericht op de juistheid van de uitgaven. De controle op de volledigheid van de schuldenverantwoording is echter ook op zichzelf al een belangrijke controle in verband met de volledigheid van de verantwoording der schulden op de balans. Kan bij de negatieve controle op de crediteuren in het kader van de genoemde verbandscontrole gedacht worden aan het frauduleus onttrekken van gelden aan het bedrijf met daaraan verbonden het afboeken van schulden die in werkelijkheid nog openstaan ("slepen" met schulden), het probleem wordt nog groter als de presentatie in de jaarrekening in de analyse betrokken wordt. In de eerste plaats zouden er bijv. leningen op naam van het gecontroleerde bedrijf kunnen zijn opgenomen die niet zijn verantwoord. Dit is op zich een interessante mogelijkheid die onderkend moet worden en die afgegrensd moet worden door een duidelijke en goede regeling van de bevoegdheden tot het aangaan van dergelijke financiële transacties (zie 8.2.).

Dan wordt nog steeds gedacht in de sfeer van fraude. Er zijn echter nog belangrijker mogelijkheden die liggen op het vlak van het bewust of onbewust flatteren van het beeld in de jaarrekening. Indien nl. schulden die in de verslagperiode of vroeger zijn ontstaan in het geheel niet worden verantwoord (bijv. pas in een volgende verslagperiode waarin de schuld ingevorderd wordt), wordt in de eerste plaats de vermogenspositie sterker voorgesteld dan ze in werkelijkheid is, maar in de tweede plaats wordt ook het resultaat in de verslagperiode gunstiger voorgesteld dan ze is. Hierbij kan bijv. gedacht worden aan nog te betalen kosten die ten onrechte nog niet zijn geboekt in de verslagperiode. Een ander punt dat hier ook de aandacht verdient zijn de voorzieningen. Voor alle concrete verplichtingen en risico's die oorzakelijk samenhangen met de bedrijfsuitoefening in de verslagperiode, maar waarvan de omvang en/of de vervaldatum nog onzeker is op het moment waarop de jaarrekening wordt gemaakt, dienen voorzieningen op de balans te worden opgenomen, die ten laste van het resultaat over de verslagperiode worden gebracht.

Het is niet de bedoeling om de voorzieningen hier te behandelen, maar wel kunnen een aantal voorbeelden worden gegeven, zoals voorziening voor garantieverplichtingen, voorziening voor pensioenverplichtingen, voorziening voor latente belastingverplichtingen, enz. Afhankelijk van de motivering voor het vormen van de voorziening is het meer of minder moeilijk om het ontstaan van de toekomstige verplichting of risico als accountant op het spoor te komen. Bijvoorbeeld garantieverplichtingen zullen meestal geen al te grote moeilijkheden oproepen, maar het andere uiterste kan bijv. zijn een voorziening te treffen voor een schadeclaim op het gecontroleerde bedrijf, die met een bepaalde graad van waarschijnlijkheid uit een lopend proces kan voortvloeien (wanprestatie, onrechtmatige daad, e.d.).

Naast de schulden en de voorzieningen dient de jaarrekening alle belangrijke andere verplichtingen en latente risico's te vermelden. Gedacht wordt aan belangrijke financiële verplichtingen, bijvoorbeeld door investeringen waarvoor reeds contracten zijn gesloten, en verplichtingen op grond van huur, pacht, erfpacht, huurkoop, leasing, licenties, e.d. welke de onderneming gedurende een aantal jaren moet nakomen; maar eveneens aan prijsrisico's die verbonden zijn aan het aanhouden van economische voorraden goederen, valutaposities, termijntransacties, borgtochten, garanties e.d.

8.7.2. Interne organisatie

Alvorens op de controlemiddelen in te gaan, is het goed om nogmaals na te gaan hoe de interne organisatie met betrekking tot de crediteuren geregeld kan (moet) zijn. Het is juist om functiescheidingen te creëren tussen degene die de crediteurenadministratie bijhoudt, de procuratiehouder(s), die de betalingsopdrachten mogen tekenen, en degene die de aanmaningen c.q. periodieke rekening-overzichten van crediteuren ontvang(t)en en behandel(t)en. De functiescheiding tussen crediteurenadministrateur en procuratiehouder zal duidelijk zijn doordat het "slepen" met crediteuren bij vermenging van deze functies vrijwel onopgemerkt plaats kan vinden. Het scheiden van deze functies van de ontvangst en behandeling van aanmaningen c.q. periodieke rekeningoverzichten is bovendien een zeer goedkoop en effectief middel om intern de werking van de interne controle te kunnen controleren. Dit middel werkt zowel doelmatig ten opzichte van bewuste als onbewuste fouten en ten opzichte van de accuratesse.

Voor de accountantscontrole kan het gebruik maken van de genoemde correspondentie een zekere aanvulling betekenen op de controle, doch hieraan mag beslist geen grote waarde worden gehecht. De accountant is dan nl. afhankelijk van het initiatief van de crediteur; maar - en dat is veel erger - de accountant kan nooit nagaan of hij alle correspondentie in handen krijgt, met andere woorden de kans is groot dat hij alleen de correspondentie in handen krijgt waar geen "zeer" in zit.

De interne organisatie rond de overige posten die in 8.7.1. de revu zijn gepasseerd, t.w. overige schulden, voorzieningen, belangrijke financiële verplichtingen, en posten waarmee bijzondere risico's verbonden zijn, is in grote lijnen besproken in 8.2. De controlemogelijkheden van deze heterogene groep verplichtingen zijn in veel gevallen beperkt, doordat het ontstaan dikwijls incidenteel is, en daardoor in het algemeen niet in de routine van een bepaalde vaste procedure zijn opgenomen. Bij het uitvoeren van alle controlewerkzaamheden dient dan ook steeds op dit aspect van de jaarrekening te worden gelet. In het bijzonder is dit het geval bij de detailcontrole van uitgaven en kostenfactoren, omdat er betrekkelijk kleine uitgaven kunnen zijn die kunnen wijzen op grote financiële verplichtingen, bijv. betaalde termijnen (leasing, huurkoop e.d.), maar ook notariskosten, kosten van makelaars, garantieprovisies, enz. In 8.7.3. worden de meer specifiek op de schulden en verplichtingen gerichte controlemiddelen besproken.

8.7.3. De controle

8.7.3.1. Algemeen

In 8.7.2. is reeds de betekenis van enkele algemenere controlewerkzaamheden voor de controle van de verplichtingen aan de orde gesteld. Naar deze bespreking wordt verwezen.

Meer specifieke controlemiddelen zijn:

Ten behoeve van de controle van crediteuren in engere zin (goederen- en kostencrediteuren)

1. Verbandscontrole met de verantwoordde inkopen (8.7.3.2.)
2. Ontstaanscontrole (8.7.3.3.)
3. Controle met betalingsdocumenten (8.7.3.4.)
4. Rechtstreekse bevestiging van de saldi door de individuele crediteuren (8.7.3.5.).

Ten behoeve van crediteuren en alle overige schulden en verplichtingen

1. Vastlegging van verplichtingen in voorafgaande perioden (8.7.3.6.)
2. Notulen van directie- en commissarissenvergaderingen (8.7.3.7.)
3. Verklaren van derden (bank, advocaat, kadaster) (8.7.3.8.)
4. Bevestigingen bij de jaarrekening (letter of representation) (8.7.3.9.).

Er wordt met nadruk op gewezen dat de "crediteurencontrole" niet het spiegelbeeld is van de "debiteurencontrole". Bij de "debiteurencontrole" gaat het hoofdzakelijk om het verifiëren van het bestaan van de vorderingen, zodat een techniek als de afloopcontrole daar goede diensten kan bewijzen. Bij de "crediteurencontrole" echter gaat het hoofdzakelijk om het vaststellen van de volledigheid van de schulden, zodat afloopcontrole niet tot dat doel leidt. (Immers "aflopen" doen de crediteurensaldi in feite altijd, desnoods frauduleus).

De genoemde controlemiddelen worden in de volgende punten besproken. Het bespreken in afzonderlijke punten heeft alleen tot doel een zekere duidelijkheid te brengen. Niet bedoeld is dat deze controlemiddelen afzonderlijk tot een volkomen controle van de verplichtingen kunnen leiden. Integendeel, per controle-opdracht dient een evenwichtige keuze van het samenstel van elkaar aanvullende controlemiddelen te worden gedaan.

8.7.3.2. Verbandscontrole met de verantwoorde inkopen

Zoals reeds meermalen is betoogd maakt de accountant gebruik van de principiële gelijkwaardigheid van de inkomende goederen- en dienstenbeweging enerzijds en de uitgaande geldbeweging anderzijds (met name ook in hoofdstuk 6 bij de controle op de Inkopen). Dit verband is nu ook werkzaam in die zin, dat er geen inkopen geboekt kunnen worden zonder dat de schuld geboekt wordt. Dit verband is in principe ingebouwd in het systeem van dubbel boekhouden, maar toch is het nuttig om er op te wijzen dat het verband toch ook weer niet helemaal automatisch goed is, daar ook verkeerde tegenrekeningen gebruikt kunnen worden (bijv. debiteurenrek. i.p.v. crediteurenrek.). Deze controle is echter reeds ingebouwd in een aantal andere controlewerkzaamheden, zoals bij de controle van uitgaven, inkoopfacturen, debiteurenontvangsten, crediteurenbetalingen, debiteuren- en crediteurensaldi en het memoriaal. Kortom dit is een van de meest essentiële verbanden voor de accountantscontrole, die dan ook in de gehele controle ingevlochten is. Daarom dient ieder die een deel van een controle-opdracht uitvoert zich hiervan goed bewust te zijn.

8.7.3.3. Ontstaanscontrole

Deze controle gaat technisch als volgt in z'n werk. Van iedere individuele betaling in de nieuwe controleperiode wordt nagegaan of de schuld in de crediteurenlijst per de laatste balansdatum is opgenomen. Indien de post niet op de crediteurenlijst staat, dan wordt het ontstaan gecontroleerd aan de hand van bewijsstukken, zoals inkoopfacturen, contracten, e.d. Bij deze controle op de juistheid wordt nu in het bijzonder gelet op de datum waarop de schuld ontstaan is. Valt de ontstaansdatum in de af te sluiten controleperiode of is de besteding oorzakelijk toe te rekenen aan de af te sluiten controleperiode, dan is de post (bewust of onbewust) ten onrechte niet in de rekening over de af te sluiten periode verantwoord, en dient dit alsnog te gebeuren. Met het voorgaande wordt uiteraard niet gesteld dat deze controle altijd integraal voor alle betalingen na de balansdatum tot het tijdstip van rapporteren c.q. certificeren dient plaats te vinden. Het gaat om het opsporen van ten onrechte niet verantwoorde posten van relevante omvang. Deze controle zal derhalve meestal partieel plaatsvinden, waarbij de uitvoering zich richt op grotere posten of op bepaalde soorten posten. De uitvoering van deze controle is principieel beperkt tot het tijdstip waarop het controlewerk wordt beëindigd. Schulden die pas na die tijd worden betaald, worden derhalve niet meer in deze controle betrokken. Hoe korter de datum van rapportering volgt op de balansdatum, hoe minder effect heeft deze controle.

8.7.3.4. Controle met betalingsdocumenten

Deze controle betreft het aspect der er betalingen gedaan zouden kunnen zijn, die ten onrechte als betalingen aan een rechthebbende crediteur zijn verantwoord. Deze controle ziet in feite alleen op de mogelijkheid dat er bewust foutieve boekingen zijn gedaan. De betalingsdocumenten zijn in de meeste gevallen interne kopieën van de betalingsopdrachten waaraan weinig betekenis kan worden gehecht voor de accountantscontrole. Veel waarde heeft deze controle in die gevallen niet.

Door toepassing van visueel leesbaar schrift op overschrijvingsformulieren dat tevens voor de computer leesbaar is, worden recent echter in een groeiend aantal gevallen de rekeningnummers van de begunstigten door de bank op de bankafschriften vermeld. Hetzelfde geldt voor de giro-instellingen. In bedoelde gevallen is dit wel een interessant controlemiddel, omdat daarmee de identiteit van degeen aan wie is betaald aan de hand van het dagafschrift van de bank (of giro) kan worden vastgesteld.

8.7.3.5. Rechtstreekse bevestiging van de saldi door de individuele crediteuren

Het versturen van saldobiljetten of rekeningoverzichten gaat technisch hetzelfde in zijn werk als bij de debiteurencontrole (zie 6.6.). Daar het nu echter in hoofdzaak een negatieve controle betreft is dit middel minder sterk dan bij de debiteurencontrole. Immers, het gaat niet alleen om de saldi die lager zijn verantwoord dan ze hadden moeten zijn, maar er kunnen individuele crediteurensaldi ten onrechte geheel ontbreken.

Dit laatstgenoemde gebrek is niet op te sporen door het versturen van saldobiljetten of rekeningoverzichten aan crediteuren die op de crediteurenlijst voorkomen, daar deze crediteuren daar eenvoudig niet op staan.

Hoewel dit gebrek van het controlemiddel nooit geheel is te ondervangen, wordt een betere controle verkregen door aan alle, of een aantal bekende crediteuren, met wie door de cliënt min of meer regelmatig zaken worden gedaan, een verzoek (zonder opgave van het saldo) te richten om rechtstreeks aan de accountant een gespecificeerde opgave per de gekozen datum te verstrekken van het saldo, dat volgens hun administratie ten laste van het gecontroleerde bedrijf openstaat. Hiermee worden nl. ook bereikt de crediteuren die recent wel in de boeken voorkwamen, maar wellicht per de gekozen peildatum een saldo nul hadden volgens de crediteurenadministratie.

Opgemerkt dient te worden dat dit geen algemeen gebruikte methode is voor de controle van de crediteurensaldi, maar dat met deze controle zeer goede resultaten te boeken zijn, met name wat betreft het op het spoor komen van ongeboekte creditfacturen, oude onbetaalde c.q. ongeboekte facturen en "betwiste" schulden. Het antwoordpercentage (respons) op de uitgestuurde verzoeken pleegt zeer hoog te zijn.

8.7.3.6. Vastlegging van verplichtingen in voorafgaande perioden

De vastlegging van verplichtingen in voorafgaande perioden is een aanvullend controlemiddel om de volledigheid van de verplichtingen in de te controleren verantwoording te beoordelen.

De vastlegging zal in het algemeen op verschillende manieren plaats hebben gevonden. Te noemen zijn bijv.:

- de jaarrekening van het voorafgaande jaar (jaren)
- specificaties van transitorische posten van het voorafgaande jaar (jaren)
- periodieke postenlijst
- vastlegging in het dossier van belangrijke contracten en gedane toezeggingen.

8.7.3.7. Notulen van directie- en commissarissenvergaderingen

In deze notulen liggen in principe alle belangrijke besluiten vast. Derhalve is het kennisnemen hiervan door de accountant uitermate belangrijk.

Aan zeer belangrijke beslissingen gaat dikwijls een langdurige voorbereiding vooraf. Deze voorbereiding zal dikwijls eveneens in de notulen aan de orde komen. Het volgen van dergelijke beslissingsvoorbereidingen is eveneens van belang om te beoordelen welke financiële consequenties deze besluiten kunnen hebben ten behoeve van de adviesfunctie. In sommige gevallen worden zelfs afzonderlijke stuurgroepen en/of werkgroepen in het leven geroepen (bijv. bij automatiseringsprojecten). In die gevallen is het kennisnemen van besprekingsverslagen en soms zelfs het door of namens de accountant zitting nemen in dergelijke commissies, aan te bevelen.

8.7.3.8. Verklaringen van derden (bank, advocaat, kadaster)

Veel gebruikte verklaringen van derden zijn de (standaard-) bankverklaring en het kadastraal-hypothecair uittreksel. Het vragen van een verklaring omtrent rechtsgedingen en schadeclaims van een advocaat is een in Amerika algemeen gebruikt middel. Hoewel dit laatste middel wel nuttig kan zijn, is het in het Nederlandse verkeer in het algemeen niet mogelijk, omdat Nederlandse ondernemingen zelden een vaste relatie onderhouden met een advocaat.

De zgn. standaardbankverklaring wordt op verzoek van de accountant door de cliënt aan zijn bankier(s) gevraagd. De bank stuurt dan rechtstreeks aan de accountant de bij hem bekende inlichtingen per de opgegeven datum, over:

- kredietfaciliteiten (incl. gestelde zekerheden)
- rekening saldi
- accreditieven
- garanties, borgtochten en aval
- garanties t.b.v. derden
- gedeponeerde waarden
- nog niet afgerekende ter incasso gegeven wissels
- termijncontracten
- bevoegde personen
- eventueel aanvullende gegevens.

Een kadastraal-hypothecair uittreksel wordt door ons zelf aangevraagd bij het kadaster waaronder de onroerende goederen die geïnspecteerd worden, ressorteren. Het betreffende kadaster geeft op welke onroerende goederen als eigendom van de cliënt zijn geregistreerd en de bewaarder van de hypotheek geeft op of, en zo ja, op welke wijze op deze onroerende goederen hypotheek zijn gevestigd.

8.7.3.9. Bevestigingen bij de jaarrekening (letter of representation)

In de Angelsaksische landen (U.S.A., U.K., Canada, Australië) worden deze bevestigingen algemeen in het kader van controle van jaarrekeningen toegepast. In recente literatuur wordt nog steeds de motivering uit de Amerikaanse "Codification of Statements on Auditing Procedure" (appendix met betrekking tot een onderzoek dat in 1941 naar "written representations" is gedaan) als uitgangspunt genomen. Deze motivering luidt:

"The information shown by written representations would have to be obtained, where pertinent, either orally or in writing. Reducing it to writing provides evidence, avoids misunderstandings and has the additional advantage of reminding the client of his primary responsibility for the correctness of the statements. There is no evidence that the representations are regarded as relieving the independent auditor of any of his audit functions or responsibilities. The purpose is rather to secure the active co-operation of the client. They complement rather than substitute for a proper examination, and every practicable means should be used to substantiate the information developed by the inquiries."

In het verleden is door het Nederlandse Accountantsberoep geen behoefte gevoeld om het voorbeeld van de Angelsaksische landen te volgen. Gedurende de laatste jaren zijn de omstandigheden waaronder het Nederlandse accountantsberoep werkt echter duidelijk aan het veranderen, waardoor het aanbeveling kan verdienen om van de leiding van gecontroleerde bedrijven eveneens een (Nederlandse versie van de) "letter of representation" te vragen. Te wijzen valt op maatschappelijke ontwikkelingen als versnelling van de verslaglegging (waardoor "afloopcontroles" aan betekenis afnemen), verharding van de zakenmentaliteit (een aspect hiervan is dat verantwoordelijkheid internationaal steeds meer opgevat dreigt te worden als aansprakelijkheid) en internationalisering van het bedrijfsleven (waardoor de samenwerking met buitenlandse accountants toeneemt).

Bevestigingen bij de jaarrekening gegeven door de cliënt hebben tot doel:

1. Het geven en vastleggen van informatie ten behoeve van de accountant, door de leiding van de gecontroleerde huishouding over elementen van de verslaglegging waaromtrent overige controlemiddelen waarover de accountant beschikt, onvoldoende zekerheid bieden, te weten:
 - de volledigheid van de vastlegging van welomschreven soorten van transacties of gebeurtenissen, waaromtrent de realiseerbare functiescheidingen onvoldoende houvast voor de accountantscontrole geven, waaronder begrepen wijzigingen na balansdatum;
 - de bedrijfspolitiek die de leiding in de toekomst verwacht te gaan volgen, voor zover die van betekenis is voor de waardering of de resultaatbepaling in de afgesloten jaarrekening.
2. Door middel van schriftelijke bevestiging door de leiding van de huishouding wordt bereikt dat misverstand over de gevraagde en ontvangen informatie zoveel mogelijk wordt voorkomen, terwijl achteraf ook aantoonbaar is dat de in 1. genoemde aspecten voldoende aandacht hebben gehad.
3. Het laten vastleggen van bedoelde informatie door de leiding herinnert deze er aan dat zij primair verantwoordelijk is voor de getrouwheid van de jaarrekening en kan daardoor actieve medewerking stimuleren. Het belang hiervan is in hoofdzaak gelegen in twee omstandigheden, te weten dat de accountant in veel gevallen mede de inhoud van de jaarrekening bepaalt (dit in afwijking van het theoretische uitgangspunt dat de jaarrekening uitsluitend door de leiding van het bedrijf wordt opgesteld) en de omstandigheid dat er verplichtingen en transacties kunnen bestaan die niet in de administratie worden verwerkt.

Het laten ondertekenen van een bevestiging betekent geen vermindering van de verantwoordelijkheid van de accountant ten opzichte van het onderzoek dat hij instelt naar de getrouwheid van de jaarrekening. De ondertekening van bedoelde verklaring door de leiding van het gecontroleerde bedrijf is slechts een aanvulling op het eigen onderzoek door de accountant. Dit houdt met name in dat de accountant elke praktische mogelijkheid dient aan te grijpen om de deugdelijkheid van de ontvangen informatie te toetsen.

In de Handleiding Van Dien+Co is in sectie 4.5. een aanbeveling opgenomen m.b.t. het gebruik van de bevestigingen bij de jaarrekening. Voorts is daarbij een standaardtekst gegeven.

8.7.3.10. Axiomatisch voorbehoud

In 2.5. is al iets gezegd over het axiomatisch voorbehoud. Voor een beschrijving van hetgeen dit begrip inhoudt, wordt naar die plaats verwezen.

Voor de controle van de volledigheid van de verantwoorde verplichtingen heeft dit axiomatisch voorbehoud bijzondere betekenis, omdat met name op dit punt nagenoeg nooit 100% zekerheid is te verkrijgen door accountantscontrole. Een beroep op het axiomatisch voorbehoud kan echter alleen opgaan indien de interne organisatie van voldoende kwaliteit is - waarin mede begrepen dat voldoende functiescheidingen aanwezig zijn - en indien de controlemiddelen die de accountant heeft, optimaal zijn aangewend.

Zie ook Handleiding Van Dien+Co, sectie 4.2. onderdeel 3.4.